

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Bakalářská práce

Praha 2009

Gabriela Medwell

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Studijní obor: Humanitní studia

Studijní program: Studium humanitní vzdělanosti

Bakalářská práce

Hledání člověka a jeho filosofické zdroje v literární tvorbě Karla Čapka

Gabriela Medwell

Vedoucí práce: PhDr. Jaromír Murgaš, CSc.

Praha 2009

Bibliografický záznam

MEDWELL, Gabriela. *Hledání člověka a jeho filosofické zdroje v literární tvorbě Karla Čapka*, Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2009. 45 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Jaromír Murgaš, CSc.

Anotace

Bakalářská práce *Hledání člověka a jeho filosofické zdroje v literární tvorbě Karla Čapka* se věnuje tématu lidskosti; tématu Čapkova hledání toho, kým a kdo je člověk. Práce představuje nejprve Čapkova východiska filosofická, ale zčásti i lidská, životní. Samotný motiv hledání člověka je pak sledován v literární tvorbě Karla Čapka, a to se záměrem načrtnout jeho různé momenty v konkrétním vztahu k filosofickým zdrojům, jež autorovu tvorbu zásadně ovlivnily.

V úvodní části práce jsou zachycena některá důležitá fakta týkající se osobnosti Karla Čapka, jeho hlavních záměrů, úsilí, ústředních témat. Tato pasáž předkládá částečný obraz tohoto umělce v jeho pohledu i v pohledu jeho komentátorů.

Následně jsou představeny ty filosofické směry a jejich představitelé, kteří zřejmě měli ústřední vliv na myšlení a dílo Karla Čapka. Jedná se o Jamesův a Deweyho pragmatismus, Schillerův relativismus a humanismus, Masarykův „konkrétismus“ a v neposlední řadě i Bergsonův vitalismus. Je zde také základně zachycen Čapkův vlastní filosofický postoj, jenž je v další části práce srovnáván s jeho literární tvorbou – a to včetně nastínění možných paralel mezi zdroji a Čapkovými postoji v jeho tvorbě.

V závěru předkládám jako vedlejší výsledek svého zkoumání pokus o sumarizaci jakéhosi Čapkova „praktického návodu“, jak lidsky naplnit život ve společenství druhých.

Annotation

The Bachelor Thesis *Looking for a Man and his philosophical resources in the literary works of Karel Čapek* focuses on the topic of humanity; topic of Čapek's searching of what and who the man is. This work firstly presents Čapek's starting philosophical points, but partly also the human and life ones. The motive of looking for a man itself is observed in the literary works of Karel Čapek with the intention to outline its different moments in the particular relation to philosophical resources which fundamentally influenced the author's writings.

Some of the important facts concerning the personality of Karel Čapek are presented in the introductory part of this work along with his main intentions, efforts, central topics. This text presents a partial picture of this writer in his perspective as well as in the perspective of his commentators.

Further, those philosophical streams and their representatives who more likely had focal influence on Karel Čapek's thinkings and writings are presented in the following part of this thesis. Namely James and Dewey's pragmatism, Schiller's relativism and humanism, Masaryk's „konkrétism“ and last but not the least Bergson's vitalism. Also, Čapek's own philosophical attitude, which is in the following part of this work compared with his literary writings including outlining possible parallels between the resources and Čapek's attitudes in his writings, is basically drawn up.

At the end of this thesis, as a siding result of my own research, I present a summary of sort of Čapek's "practical rules" how to humanly fulfil the life in the community of others.

Klíčová slova

Člověk, poznání, rozum, intuice, skutečnost, pravda, pohled, relativita, pluralita, svoboda, zodpovědnost, život

Keywords

Man, cognition, intellect, intuition, reality, truth, sight of, relativity, plurality, freedom, responsibility, life

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 13.listopadu 2009

Gabriela Medwell

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Jaromíru Murgašovi, CSc. A to nejen za to, že mi byl dobrým vedoucím mé práce, ale také, a snad i především za to, že mne přivedl k této konkrétní práci s Karlem Čapkem a vedl mne způsobem, který mi bude i dál v mém životě významným přínosem. V průběhu těch několika měsíců téměř každodenního setkávání se s Čapkovým světem, jeho obrazem člověka, lidstvím, hodnotami a prožíváním; zkoumání jeho myšlení a pozorováním dopadů na své vlastní, jsem měla a stále mám možnost významného poznání/poznávání. Poděkování také patří za možnost učit se pracovat nejen s texty, ale také s vlastním kritickým náhledem, a to pod vedením člověka, jehož učitelské a lidské kvality mi zůstanou velkým příkladem.

Obsah

1. Úvod
2. Úsilí Karla Čapka
3. Filosofické vlivy v tvorbě a smýšlení K.Čapka
 - 3.1. Pragmatismus W. Jamese a J. Deweyho
 - 3.2. Relativismus v Schillerově humanismu
 - 3.3. Masarykův pluralistický konkrétismus
 - 3.4. Základní aspekty filosofie H. Bergsona
4. Filosofický postoj Karla Čapka
 - 4.1. Čapkův relativismus
 - 4.2. Čapkův pragmatismus
 - 4.3. Racionálno vs. intuice v procesu poznávání
 - 4.4. Subjektivní poznání
 - 4.5. Koncepce plurality lidského *já*
5. Literární tvorba Karla Čapka
6. Možné paralely mezi zdroji a Čapkovou tvorbou
7. Čapkův praktický návod k žití
8. Závěr
9. Použitá literatura

1. ÚVOD

Rozsáhlá tematika člověka se vine literární i filosofickou tvorbou již od samého počátku jejich existence. A ačkoliv bylo napsáno již mnoho, stále lze nacházet nové podněty a příspěvky. S poznáváním a vývojem člověka usilují stále noví autoři o to, aby přispěli k tomuto tématu a druhým lidem umožnili objevovat to, co se podařilo jim samým. Mezi významné české autory, a to nejen literární, kteří člověku zasvětili celý svůj život, patří bezesporu Karel Čapek.

Předkládaná práce se věnuje tématu hledání člověka u Karla Čapka ve vztahu k filosofickým zdrojům, jež měly podstatný vliv na Čapkovo smýšlení a vlastní názory, které vtiskl do své literární tvorby. V podstatě je tato práce pokusem o nahlédnutí do Čapkova myšlení a obrazu o člověku, ale, doufejme, i do filozofického pozadí, na němž stavěl svou vlastní vizi – a můžeme říci i naději - člověka. Vzhledem k velkému rozsahu a obsahu jeho literárního díla je ovšem srovnání filozofických zdrojů a jejich promítnutí do Čapkovy literární tvorby pouhou sondou.

Čapkovy zdroje, stejně jako jeho tvorba, byly zřejmě velmi mnohostranné, takže tato bakalářská práce pravděpodobně představuje pouze ty nejzákladnější a nejznámější z nich, pokouší se však je předložit v uceleném náčrtu. V otázce zdrojů se tedy v této práci zmiňuje vliv pragmatismu, jmenovitě pragmatismus W. Jamese a J. Deweyho, dále pak je zpracováno téma relativismu a humanismu, a to u F. Schillera, jako třetí je zmíněn Čapkův přítel a vzor T.G.Masaryk a jeho tzv. konkrétismus, za čtvrté jsou prezentovány stručně základní aspekty filosofie H. Bergsona.

Výběr literárních děl Karla Čapka, jež posloužily ke konfrontaci s jeho filozofickými zdroji v této práci, byl uskutečněn možná poněkud subjektivně s ohledem na širokou tematiku, jež se k této práci pojí. Nicméně je snad ve výběru obsaženo celé období Čapkovy tvorby a, jak se ukazuje, jeho motivy se zřejmě zásadně nemění. Snad se jen tytéž ukazují v dalších a dalších podobách, často ovšem hlubších a naléhavějších. V základu tato práce představuje a srovnává celkem jedenáct literárních děl, která se úzce vážou k tematice Čapkova „hledání člověka“ - jak se mi téma v práci postupně „vyrýsovalo“.

Práce je průběžně prokládána sekundární literaturou vázanou ke Karlovi Čapkovi - pracemi, které osvětlují či komentují jeho tvorbu, úsilí i jeho vlastní člověčenství.

Významným přínosem - a také zdrojem - pro tuto práci mi byla moje osobní návštěva Čapkova domu ve Strži u Dobříše, kde Karel Čapek strávil poslední tři roky svého života a

kde je nyní jeho muzeum. Zvláštní, ale o dost méně příjemné a vydatné podněty jsem si odnesla i z jeho druhého muzea v jeho rodišti, malých Svatoňovicích.

Na základě studia Čapkova díla soudím, že tento člověk a autor věnoval celý svůj život úsilí o nalezení a zachycení toho, co činí člověka člověkem. A že v tom byl bezpochyby úspěšný. Významně přispěl a ovlivnil život, troufám si říci, těch všech, kteří se s jeho dílem setkali a dovolili mu vstoupit do jejich srdcí. Moje práce, moje osobní hledání je pak zřejmě jen pouhým střípkem z toho všeho, co našel a poznal tento velikán české literatury i filosofie - pan Karel Čapek.

2. Úsilí Karla Čapka

Uplynulo již více než sedmdesát let od smrti Karla Čapka a zdá se, že neubývá zájmu o jeho tvorbu, o poznání jeho myšlenek v jeho dílech; zdaleka také neutichá zájem o Karla Čapka jako člověka. Stále a znovu jsou vydávána jeho díla, stále se objevují i nová díla o něm. Kdo vlastně byl Karel Čapek? A čím to je, že je stále tak živý?

Karel Čapek, narozený koncem devatenáctého století ve východních Čechách, kraji, z kterého pocházejí i další významní čeští spisovatelé, žil snad poměrně krátký život, ovšem z hlediska plodnosti jeho práce, přínosu pro okolí, společnost i jednotlivce, zdá se, jako by žil životů hned několik. Karel Čapek byl člověkem mnoha zájmů; přídomek novinář, spisovatel, dramatik jsou ve spojitosti s ním známá a běžná. Méně často se však o něm mluví či píše jako o filosofovi. Snad pro ten fakt, že nepředložil ucelenou koncepci, nepřispěl novou teorií či nevytvořil novou soustavu. Nicméně, Karel Čapek našel místo pro vlastní filosofii ve své rozmanité literární tvorbě. Byl autorem dramát, her, pohádek a povídek; tvořil pro dospělé i děti; překládal a psal tisíce článků do novin. Ve všem, co psal, čtenářům předkládal to, v co věřil. Jeho víru v člověka a jeho pohled na něj; prakticky vychovával a poukazoval na lidské možnosti, svobodu a vůli. Věřil v člověka jakožto bytost obdařenou rozumem i citem, touhou poznávat i chutí zůstat stát na místě; člověka, jenž je schopen velkého díla stvoření stejně tak jako díla záhuby. To - a mnohem víc - o člověku věděl Karel Čapek. Svě vědění a svůj filosofický postoj vyjadřoval nepříliš často v čistě filosofických dílech; zásadní v jeho tvorbě byla díla literární. Psal o člověku pro člověka. Dokázal se přiblížit každému jednotlivci nejen co do formy své tvorby, ale také co do obsahu a literárního stylu. Dokázal oslovit neuvěřitelné množství lidí. Byl vždy srozumitelný, jasný a přesný. Karel Čapek našel své místo v životě, své poslání v bytí nablízku všem lidem bez rozdílu. Uvědomil si jistě své schopnosti a nadání, a to vše, v souladu se svým filosofickým a morálním postojem, užil pro dobro druhého

člověka; méně již však pro sebe samého. Odevzdal se hluboce a oddaně svému poslání, za které, lze jistě říci, nakonec položil i svůj život.

Karel Čapek, jak již bylo zmíněno, se soustředil především, ne ovšem výhradně, na žitý život člověka. Na praktickou stránku jeho bytí a prožívání. Ve spojitosti s ním se často poukazuje na jeho pragmatické zaměření stejně jako na jeho relativistické. Jeho literární tvorba je ovšem plna i dalších myšlenkových vlivů a postojů, mezi něž lze rozhodně řadit i vliv humanismu, konkrétismu a vitalismu. Karel Čapek byl rozhodně filosofem, člověkem hlubokého poznání, které vtiskl do své literární tvorby. Uvědomoval si sílu a možnosti psaného slova. Chtěl proměňovat, chtěl oslovovat. Doufal, že jeho slova přispějí k poznání člověka. Jeho tvorbou se line jako nekonečná nit nejen zájem o člověka, ale také neustálé nabádání a víra, že každý člověk je schopen, pokud je ochoten, spatřit cestu lidskosti, pravdy a dobra; ačkoliv nikdy a nikde nepopíral, nakolik je tato cesta náročná a kolik sebezapírání, odříkání a vlastního uvědomování a přiznání vyžaduje. Uvědomoval si a věděl, že člověku je blízké pohodlí, lenost a nezodpovědnost; že je mu vlastní hodnocení, posuzování a odsuzování druhých; uvědomoval si i ty nejtemnější a nejzvrácenější tváře člověka; a i o nich psal s jeho jemným, ovšem nabádavým stylem. Cestu člověka k člověku a vzájemnému porozumění viděl v poznávání sebe sama, uvědomování si, reflexi; ve vztahu k druhým v naslouchání spíše než posuzování a hodnocení, otevření se k *průniku* dvou a více lidských bytostí. Usiloval o volbu cesty úcty a respektu k něčemu, co nejsme schopni uchopit ani v sobě, natož v druhém; k tomu, co nás přesahuje. V roce 1933 v úvodu svého díla *Čtení o T.G.M.* napsal: „*Jeden z velmi obecných znaků našeho života je nedostatek vztahu k osobnosti. Hodnotíme lidi podle jejich nebo svého světového názoru, podle věr, stanovisek a programů; konáme to s takovou dogmatickou sufizancí, že ze samé zásadnosti zapomínáme pozorovat a poznávat lidi jakožto skutečné osobnosti. ... Potýkáme se spíše s abstraktními hasrošinami a hesly než se skutečností; skutečnost se svou dramatičností a intenzitou nám uniká.*“¹ Jeho literární tvorba byla tedy celá zaměřená právě tomuto poslání; snaze ukázat, kde všude je omezeno lidské poznání, kde všude působí vlastní dogmatismus, ale také snaze prakticky ukázat jakousi pomyslnou cestu ven, či spíše dovnitř. Dovnitř vlastního lidského nitra, obrácení se k sobě samému a následně pak schopnosti obrátit se k druhému.

Karel Čapek, jak již bylo výše řečeno, nepůsobil pouze v jedné či dvou pracovních - či řekněme spíše literárních - oblastech. Základem jeho tvorby byla novinařina, kterou, jak sám

¹ ČAPEK, K., *Čtení o T.G.M.*, úvod

říkal, nebral vedlejší rukou. Považoval ji za stejně vážnou a důležitou jako literaturu. Dokonce považoval novinářinu za jakousi podmínku pro tvorbu určenou člověku v žitém světě. „*Spisovatel má žít ve světě, který patří všem... Po všem se musí jít, nutno se zajímat o celý svět, ne jen o určitý výsek.*“² Svou novinářskou praxi a celoživotní působení v nich tedy pochopitelně považoval za velký přínos. „*Svou službu v novinách považuji za velkou výhodu: nutí mě, abych se zajímal o všechno na světě, o politiku, hospodářství, sport, aktuality, apod.; je to hodně široký styk se životem, jež dělá dobře člověku žijícímu denně svých šest, osm hodin u psacího stolu*“³ čteme slova Čapkova. Čapkova novinářina a jeho přístup ke světu, pozorovací schopnosti, možnosti jeho vlastního intelektu a nadání mu umožnily tvořit ve velmi širokém záběru. Jeho díla se věnovala mnoha rozličným sférám lidského života. Pracoval s tématy realistickými, duchovními i metafyzickými; tvořil díla s náměty vědeckofantastickými i utopickými. Psal povídky i romány, fejetony i satiru. Vždy však tím, kdo byl ústředním motivem, byl člověk. Člověk ve své unikátnosti a individualitě. Člověk v konání všedního dne stejně jako člověk ve svém vlastním nitru. Čapek se věnoval dvěma stranám skutečnosti; jak té objektivní, zevní, tak té vnitřní, prožívané jedincem. A veškerá jeho tvorba měla totožný cíl, který velmi přesně vystihl F. Buriánek: „*Karel Čapek vždycky myslel na zlidštění světa, že svým dílem chtěl pomáhat lidem v jejich vzájemném porozumění, že přispíval k sebezpoznání člověka, že v lidech rozsvěcoval světýlka důvěry v život, v základní hodnoty lidskosti, v životadárnou energii lidského rozumu a lidského srdce.*“⁴ Karel Čapek v sobě nesl humanitní ideály. Sám choval úctu k životu, úctu k člověku, úctu k známému i neznámému, přestože věděl o temných hlubinách člověka. Věřil, že člověk má svobodu a doufal, že podstatná část lidstva ji užije pro dobro. Věřil v možnost existence vlídnějšího světa než v jakém on sám žil. A chtěl k tomu přispět vlastní rukou. Svou lásku k člověku vyjádřil i těmito slovy: „*Ano, patřím k idiotům, kteří mají člověka rádi, protože je to člověk.*“⁵

Karel Čapek se tedy ve svých dílech především soustředil na obyčejného člověka. Soustředil se na člověka v jeho každodennosti, v jeho interakci s jednotlivci, na jeho působení ve vazbách a vztazích. Jeho postavy nebyly vznešené osoby s vysokým postavením, ale obyčejní lidé. Snad si uvědomoval, že lidstvo je složeno především právě ze všech těch obyčejných lidí, jako je dům postaven především z úplně obyčejných cihel. A aby stál dům, musí být ty cihly pevné a pevně spojené. Stejně tak je tomu s lidstvem. Aby stálo, přestálo,

² Citace Muzeum Na Strži

³ BURIÁNEK, F., *Čapkovské variace*, s. 18

⁴ BURIÁNEK, F., *Karel Čapek*, s. 23

⁵ Citace Muzeum Na Strži

přežilo, nemůže každý jednotlivý člověk stát sám, ale musí být provázán s druhými. Což je ovšem, při vši té rozmanitosti jednotlivých lidí, nesmírně těžké. Zaměření tohoto Čapkovy úsilí zřejmě vystihl ve své knize F. Buriánek; podle něj „*Čapkovi vždy šlo o rozšíření vzájemné lidské důvěry a lidského pochopení.*“⁶ Ačkoliv Karel Čapek sám odhalil mnohé z nitra člověka, dobré i zlé, stále věřil, že člověk může v sobě nalézt to dobré, lásku. Ta podle Buriánka byla „*u Čapka nejlidštější schopností člověka; schopností člověka překonávat své sobectví, sebe sama.*“⁷ Na druhé straně však viděl a vnímal jakési lidské negativní přirozenosti; touhu zbavit se té tíživé lidské svobody. Odhaloval, jak říká F. Buriánek, jak často má jedinec tendenci se zaštiťovat „*kolektivním, pohodlným a nezávazným pojmem my, které zní slavně, záslužně a statečně, místo abychom mluvili v první osobě svého já, které je podle Karla Čapka slovem svědomí i slovem činu.*“⁸ Přesto, že Čapek poznal a zahlédl i tu obrovskou hloubku lidských neduhů, hrůzných schopností a toho všeho *nelidského* v nás, dál usiloval o to, aby narušil to, co je také v člověku, to temné. Usiloval skrze svá díla, svůj osobní přístup a svou víru. „*Poznal všechny tragické možnosti a těch se polekal tak, že se vrátil a těšil z existence malých věcí. V těch malých věcech viděl to, čemu říká Bergson vítězství existence nad nicotou.*“⁹ Bránil život či jej dokonce mnohdy zachraňoval. Karel Čapek se snažil poznávat ve všech formách jeho práce. „*Poznávat, či přesněji: usilovat, vytrvale a stále usilovat o poznání pravdy skutečnosti, to byl pro Karla Čapka ten nejpodstatnější a nejkrásnější znak člověčenství, lidskosti.*“¹⁰, můžeme ještě číst Buriánkova slova v Čapkovských variacích.

Karel Čapek se pro svou literární tvorbu inspiroval především v žitém všedním životě. Jak říká další ze znalců rozsáhlého Čapkovy díla J. Opelík: „*At' se díval z okna nebo si koupil nová kamna, at' ho bolely zuby nebo očkoval růže, at' debatoval s cizím literátem nebo se potuloval po cizích městech, každou svou osobní zkušenost dovedl proměnit v látku svého spisovatelství.*“¹¹ Vše mělo pro Čapka význam, vše bylo hodno, aby to zapsal, předal čtenáři. Každá sebemenší maličkost či obyčejnost se v jeho rukách stávala uměním. „*Vytvářel pole, na němž se setkával s osobní zkušeností ostatních obyčejných lidí.*“¹² A na tomto poli pak Čapek dál působil; snažil se vstupovat do životů druhých, promlouvat k nim, nabádat je, nutit k zamyšlení; a to nejen v otázkách jejich vlastního nitra, ale také stejnou měrou v otázkách

⁶ BURIÁNEK, F., *Karel Čapek*, s. 141

⁷ BURIÁNEK, F., *Čapkovské variace*, s. 69

⁸ BURIÁNEK, F., *Čapkovské variace*, s. 81

⁹ PEROUTKA, F., Muzeum Na Strži

¹⁰ BURIÁNEK, F., *Čapkovské variace*, s. 18

¹¹ OPELÍK, J., *Bibliografie Karla Čapka*, s. 7

¹² OPELÍK, J., *Bibliografie Karla Čapka*, s. 7

jejich přístupu k druhým a ke skutečnosti, k poznání a morálce, k odpovědnosti a mnohému dalšímu. Usiloval o kultivaci pozorovacích schopností člověka-čtenáře a věřil, že toto poznání promění následně vztah ke skutečnosti. A to vše konal nejen s láskou, ale také s pokorou. J. Opelík k Čapkově snaze dále říká: „*Byl autorem, který se ustavičně pletl do života, a to ne proto, aby v něm prosadil svůj názor (natož svou personu), ale aby přispěl k jeho nápravě... pletl-li se do života, znamená to, že se pletl do všeho, co bylo v dosahu jeho intelektu a zkušenosti.*“¹³ Do života se pletl právě svou literaturou, o jejíž moci, schopnostech a možnostech věděl své. Uvědomoval si, jak významnou roli literatura hraje ve společnosti, věděl také, jak je mocná a jak často je zneužívána. Věděl však také, že ne každá literatura je taková, s kterou se on ztotožňuje. „*Nemohu si pomoci, ale literatura, která se nestará o skutečnost a o to, co se opravdu děje se světem, písemnictví, které na to nechce reagovat tak silně, jak je dáno slovu a myšlence, taková literatura není můj případ.*“¹⁴, říká sám Čapek. Věděl, že existuje obousměrné působení literatury a života. „*Je jen půl pravdy v tom, že literatura odpovídá životu; stejně je pravdou, že život odpovídá literatuře a hledí se jí přizpůsobit.*“¹⁵ Čapek s tímto mocným nástrojem uměl výborně zacházet, využíval moc literatury, majíce vždy na paměti vlastní morální odpovědnost vůči těm všem, kteří jeho slova četli. V souboru statí *Místo pro Jonathana* z roku 1933 Čapek k této zodpovědnosti jasně nabádá, tím spíše, pokud se ten který autor věnuje literatuře, která chce vědomě něco jiného, než být jen krásnou; literatuře, jež chce útočit či stavět, budit a vést. Právě tento druh literatury psal pro člověka Čapek. Uvědomoval si, že základním posláním uměleckého díla, které se snaží působit ve společnosti, je budit otázky a znepokojovat vědomí a svědomí lidí. Čapek se snažil, aby každý čtenář takové otázky sobě kladl, aby přemýšlel a prožíval; snažil se člověka vyburcovat z jeho poklidu a lenošení, ze zaběhnutého řádu. Otázky, které Čapek čtenářům kladl, však mají hned dvojí účinek. Nejen že nutně člověk hledá odpovědi; ale navíc je po poznání takových odpovědí nucen i konat. S odkrytím poznání již nelze zůstat v nečinnosti.

Dalším významným znalcem Čapkova díla je Ludvík Páleníček. Ten v doslovu ke hře *Matka* se k Čapkově vyjadřuje následovně: „*Byl to humanistický myslitel, který věřil v člověka a který chtěl člověku pomoci, a tomuto úsilí věnoval celé své dílo.*“¹⁶ Karel Čapek si silně uvědomoval a také žil problémy své doby: první světovou válku a její následky,

¹³ OPELÍK, J., *Bibliografie Karla Čapka*, s.8

¹⁴ ČAPEK, K., Muzeum Na Strži

¹⁵ ČAPEK, K., in., BURIÁNEK, F., *Čapkovské variace*, s. 16

¹⁶ PÁLENÍČEK, L., in ČAPEK K., *Matka*, s. 74

průběh a dopady hospodářské krize, vytvářející se ohniska nepokojů a násilí, sílící fašistické hnutí, reálnou hrozbu dalšího světového válečného konfliktu... Žil s lidmi a mezi lidmi; a pro ně také psal. Neopouštěl je ani na chvíli. „*Jeho filosofické hloubání se snažilo pochopit život drobných lidí.*“¹⁷ potvrzuje ještě L. Páleníček.

Obecnější filozofickou stránku Čapkova díla charakterizoval prof. Jan Zouhar ve své stati s názvem *Filozofie Karla Čapka: „Karel Čapek ve svém díle řeší základní vzájemně související problémy, které provázejí evropskou filozofii od jejího vzniku: hledání jednoty v mnohosti a rozrůzněnosti, hledání kritérií pravdivého poznání a hledání podstaty člověka.*“¹⁸ Odpovědi na tyto otázky se v Čapkově díle vzájemně prolínají, objevují se znovu a znovu a pokaždé v trochu jiném zorném úhlu. Stále znovu však svým důrazem na lidský život naléhají na člověka – čtenáře. Nenechávají jej klidným. Nutí k vlastnímu odpovídání, k rozmlouvání s Čapkem. Tento neustálý nutkavý dialog pak pokračuje i po dočtení; vstupuje do každodennosti, do kterýchkoliv činností, ovlivňuje je. Otázkami, jež vypadají *všedně* a přitom jsou *sváteční*; dotýkají se smyslu života, našeho vlastního konání, bytí s druhými.

3. Filosofické vlivy na tvorbu a smýšlení Karla Čapka

Karel Čapek se jistě řadí mezi autory, kteří nejen velmi rozmanitě tvořili, ale také byli velmi rozmanitě ovlivněni. Nicméně, lze nalézt několik podstatných znaků v jeho tvorbě, které souvisí s konkrétními filosofickými koncepcemi. Mezi nejzákladnější a také nejčastěji prezentovaný vliv na jeho tvorbu patří bezesporu pragmatismus, a to především pragmatismus raný, jmenovitě Jamesův a následně Deweyův. Dále pak se v souvislosti s Čapkovou činností zmiňuje jeho do jisté míry omezený, ale rozhodně specifický relativistický postoj. Významně Čapka rozhodně ovlivnily humanistické myšlenky, zřetelné právě v ústředním tématu jeho tvorby, která se cele věnuje člověku a jeho možnosti být skutečně lidským. Především lze zmínit humanismus Schillerův - a zde předně jeho postoje ve vztahu k etice a estetice; oblastem velmi blízkým srdci Čapkovu. Také humanisticky smýšlející T.G.Masaryk Čapkovi konvenoval. Přivedl jej blíže k poznání jeho tak zvaného pluralistického konkrétismu, protiskeptického směru, který, do jisté míry je myšlenkově příbuzný Jamesovu radikálnímu empirismu, ovšem s tím rozdílem, že staví na kritice, zevní i vnitřní. V jistě ne neposlední řadě byl Čapek také významně ovlivněn vitalismem, jmenovitě Bergsonovou koncepcí života jako dynamického dění hnaného životní silou.

¹⁷ PÁLENÍČEK, L., in ČAPEK, K., *Matka*, s. 75

¹⁸ ZOUHAR, J., *stat' Filozofie Karla Čapka*, s. 5

Je možné nalézt ještě mnoho dalších směrů a vlivů, nicméně tyto se řadí k těm nejpodstatnějším, které se v Čapkovi skloubily v jeho unikátní představu o člověku. Představu, kterou snad lze nazvat i do jisté míry *konceptí*, byť ji jako takovou nikdy Čapek nepředstavil ani neprezentoval. Nicméně, jeho díla tuto jeho koncepci obsahují, staví na ni, vycházejí od ní i se k ní neustále vrací.

3.1. Pragmatismus W. Jamese a J. Deweyho

Pragmatismus jako filosofický směr vznikl v druhé polovině devatenáctého století v USA a postupně pronikal do Evropy, nejvíce pak počátkem dvacátého století. Tento směr nejen že zásadně ovlivnil filosofii, ale podařilo se mu zakotvit bezpečně i v nefilosofickém světě, tj. světě každodennosti. Což jistě pramení již z jeho samotné podstaty i názvu. Termíny jako pragmatismus, pragmatista, pragmatický jsou obecně známé, tím spíše ovšem velmi rozmanitě vykládány a chápány. Nejčastěji je pragmatismus spojován s filosofií zaobírající se praktickými důsledky našich myšlenek. Jejich reálné dopady jsou i základními komponentami pragmatického významu a pravdy. Nicméně jisté je, že je možné nalézt mnoho filosofů minulosti, kteří byli do jisté míry povahy pragmatické. K možnosti různých interpretací toho, co pragmatismus je, se Čapek sám vyjádřil ve své práci Pragmatismus čili filosofie praktického života následovně: Pragmatismus „*se jaksi rozbíhá do široka a ztrácí hranice, jež by jej definovaly*“¹⁹ Navzdory rozmanitosti výkladů tohoto termínu je nutné rozhodně odlišit jeden jeho význam; a to je význam s pejorativním nádechem, význam vnímaný velkou částí současné společnosti; pragmatik či pragmatický jako veskrze vztažený k účelovému, člověku prakticky výhodnému jednání, jež snad má často daleko od spojitosti s Dobrem lidstva či člověka, s morálním aspektem, otázkou svědomí apod. I proto se budu držet ve spojení s Čapkem *naopak* původního termínu jeho doby a jeho vlastního, morálního zaměření pragmatismu – a to označením *pragmatista*.

Za počátek pragmatismu lze považovat stat' Ch.S.Peirce z roku 1877/1878, ve které říká: „*jediným úkolem myšlení je vyvolat víru nebo přesvědčení, čili zříditi zvyky pro jednání*“²⁰. O třicet let později Peirce sám komentuje rozvoj a směřování pragmatismu, jež se cele a téměř výlučně obrací k žitému konkrétnímu životu, slovy: „*zdá se tu býti přijímáno za princip, že účelem člověka je činnost*“²¹, ovšem jemu samotnému se tento (již stoický) axiom po třiceti letech již nezdá být tak pravděpodobný. Pragmatismus je jistě filosofie obrácená k faktům,

¹⁹ ČAPEK, K., *Pragmatismus*, s. 12

²⁰ PEIRCE, CH.S., in Čapek, K., *Pragmatismus*, s. 10

²¹ Tamtéž, s. 11

nicméně, jak již bylo řečeno výše, je mnohosmyslný a vede do vícera stran. Ne všude tam, kde je užíváno pragmatických metod, lze mluvit o pragmatismu, říká dále ve své práci o pragmatismu Čapek; je nutné rozlišovat mezi pragmatismem rigorosním a volným, přičemž Čapek se rozhodně řadí mezi ty druhy jmenované. Pragmatismus podle něj není tedy soustavou ani naukou, je metodou. Metodou, pomocí které lze řešit spory, jež by jinak byly nekonečné. Jelikož pragmatista se prý táže nakonec po praktických důsledcích toho kterého názoru pro člověka.

Jedním z významných představitelů a především popularizátorů pragmatismu byl jistě William James. Jádrem jeho pragmatismu byl pohled na pravdu, za kterou považoval to, co se lidem dlouhodobě osvědčuje; jakýsi druh dobra umožňující lidem lépe žít. Lidské myšlenky se podle něj stávají pravdivými v té míře, v jaké pomáhají. Tudíž jejich pravdivost tkví v jejich schopnosti vykonat jistou práci. Pravda tedy neexistuje jako nezávislá entita, nýbrž je dělána v průběhu lidské zkušenosti. „*Pravda záleží prostě v tom, co je výhodné pro naše myšlení, podobně jako spravedlivost záleží v tom, co je výhodné pro naše chování.*“²² reprodukuje Čapek Jamesovo poznání. Tato pragmatická teorie pravdy je prý svým způsobem syntézou korespondenční a koherentní teorie pravdy; pravda je verifikovatelná do té míry, do jaké myšlenky či vyjádření korespondují s aktuálními věcmi, a zároveň do té míry, do jaké jaksí drží pospolu, čili koherují. Pragmatická teorie pravdy se tedy týká jejího uznání, nikoliv jejího poznání. Dalším nosným prvkem Jamesova pragmatismu byl jeho radikální empirismus, podle nějž svět a zkušenost nemohou být nikdy podrobeny objektivní analýze; i kdyby pro nic jiného než fakt, že mysl pozorujícího a samotný akt pozorování ovlivňují výsledné vnímání a posuzování skutečnosti a pravdy. Pro Jamese jakožto radikálního empirika je tedy svět pluralistický. A do tohoto pluralistického světa zasazuje svůj moralismus, jehož krédem či jádrem je udělat svou věc na světě co nejlépe. Jak říká v Čapkově díle Pragmatismus: „*Nejvyšší forma mravního života je ta, vždy překračovati pravidla, jež stala se příliš úzká pro poměry skutečnosti. Je jedině bezpodmínečné přikázání, totiž to, že máme bez únavy, s bázní a chvěním usilovat o to, volit a jednat tak, abychom přivodili nejšíře obsáhlý vesmír statků, který se nám zdá možný.*“²³ Ačkoliv Jamesova filosofie není stavěna jako systém, její jednotlivé části nejsou k sobě nutně logicky vázány, je provázána osobně skrze shodu myšlenek, které spolupracují a podporují udržení životní hodnoty, jež je mravní. Jamesovi není problémem jen psychično, ale člověk jako subjekt,

²² JAMES, W., in Čapek, K., *Pragmatismus*, s. 20

²³ Tamtéž, s. 56

který lze lidsky, eticky uznat. Člověk, jenž se realizuje ve světě svou prací, žitým životem a skutky. Jamesova filosofie je snahou o získání důvěry ve svět.

Třetím významným představitelem první vlny pragmatismu byl John Dewey. Dle Čapka je pro Deweyho poznání „*nástroj a výtvor nouze i boje*“²⁴. Každá životní situace je dle něj celkem zahrnujícím organismus i okolí, vše vnitřní i zevní. A taková situace obsahuje vždy určité neuspokojení, které je hnacím motorem udržení organismu. Vnitřním rozčleňováním situace z ní člověk odděluje, co je ve skutečnosti nežádané a nesouvislé, a to tak, aby byl konflikt zrušen a daná zkušenost rekonstruována a uspořádána člověku ku prospěchu. Dalším ústředním tématem Deweyho filosofie, z něžž Čapek čerpá, je téma zodpovědnosti. Všude tam, kde jde člověku o pravdu či omyl, je prý třeba zaujmout k předmětu myšlení poměr co nejpřímější a nejtěsnější blízkosti. Z tohoto poměru k němu je nutné udělat svou životní krizi; jednoznačný a přesný konflikt, z něhož existuje jen jediné východisko. „*Teprve z konfliktu rodí se jednoznačné, definitivní a závazné rozhodnutí, zaručené celou naší zodpovědností. Za takto získanou pravdu jsme zodpovědni; taková pravda je pro nás jediná, pevná a zavazující; je-li už osobní, je aspoň zodpovědně osobní.*“²⁵ říká dále k Deweyho tématu Čapek. Lidské poznání je podle Deweye nástrojem, který může sloužit dobru i zlu, a je jen a pouze věcí jednotlivce a jeho mravní zodpovědnosti, jakým způsobem a k čemu tohoto nástroje použije.

3.2. Relativismus v Schillerově humanismu

Relativismus je postojem, jenž dnes absolutizuje proměnu a podmíněnost poznání. Jeho původní podobu však zastávali sofisté v čele s Protágorou, jehož výrok „*Člověk je mírou všech věcí, jsoucích, že jsou, nejsoucích, že nejsou*“²⁶ je považován za jakousi esenci tohoto postoje. Prvky relativismu, vázaného na „lidskou míru“, lze nalézt u mnoha dalších filosofů v průběhu všech staletí. Relativismus tak neusiluje o poznání nezávislé pravdy, co víc, popírá její existenci.

Výše uvedená Protágorova věta je dle Čapka „čepem celého Schillerova humanismu“. Podle Ferdinanda Schillera se v poznání plně uplatňuje jeho lidské založení a zaměření a také jeho tvůrčí síla. Určujícími prvky jsou přitom účel jednání a současně jeho následky, protože podle těch prý vždy korigujeme, které poznatky jsou správné. Pokud si tedy nějaké tvrzení činí nárok na pravdivost, jsou to až jeho následky, které dávají těmto nárokům oprávnění. Schiller také klade důraz na naši vůli ve volbě otázky a pak i odpovědi; neboť i ta se vybírá z

²⁴ DEWEY, J., in Čapek, K., *Pragmatismus*, s. 34

²⁵ ČAPEK, K., *Pragmatismus*, s. 39

²⁶ *Filosofický slovník*, FIN, Olomouc, 1995, s. 353

mnoha alternativ. A jestliže existuje volba, pak musí existovat i síla, která volí. Tou silou je dle Schillera člověk, jenž „vzdvihuje, co se hodí k jeho účelům, co vzrušuje jeho pozornost“. Jak říká Schiller: „*Všechny pravdy jsou tedy lidsky podmíněny, jsou zvoleny, je jim dána přednost před jinými.*“²⁷ Prohlášením něčeho za pravdu člověk uskutečňuje volbu. Tato volba se však vztahuje již k našim záměrům a obsahuje v sobě i otázku dobra a zla. „*Objektivní, tj. skutečně uznávané pravdy jsou jen výběrem z pravd uznávaných subjektivně.*“²⁸ Pravda se postupně, skrze sociální styk, stává objektivní; jakožto cosi, co je užitečné pro společné dobro. Schiller však uznává i pravdy apriorní, jež jsou ovšem také lidským výtvořem. Předcházejí zkušenosti jako *požadavky a subjektivní potřeby*, osvědčující se postupně prakticky a až pro svůj úspěch se stávající axiomy, apriorními principy. Tudíž každá pravda je lidská. - A jako se pravda nemůže zrodit bez lidského přičinění, tak i skutečnost neexistuje jako nezávislá, nýbrž závisí na lidském poznání a je s ním souvztažná. Stejný proces, jenž „sestrojuje“ pravdu, tvoří i skutečnost. „*Tedy jako děláme pravdu s účastí celé své subjektivní přirozenosti, tak vypracováváme skutečnost z dané nám suroviny v harmonický a uspokojivý kosmos.*“²⁹ Čapek ve své práci o pragmatismu říká, že svět je odrazem zájmů, z nichž je udělán náš život. V každém lidském poznání je bezprostředně přítomna skutečnost poznávajícího subjektu – a právě tato osobní činnost, niterná a nepřenositelná hodnota každého poznávacího procesu, je tématem zájmu humanistického. V popředí humanismu pak tedy může vedle již výše citované věty Prothagorovy stát i věta Diogenova: Hledám člověka. Humanismus vyzývá, aby byl uznán člověk, jeho pravda zrozená z osobního chtění a života. Schillerův humanismus, říká Čapek v závěru kapitoly, je tak osobním idealismem.

3.3. Masarykův pluralistický konkrétismus

Čapkovi názorově blízký T.G.Masaryk vtiskl svou filosofii nejen do svých prací, ale, především, do vlastního jednání; prakticky ji každodenně „užíval“. V tomto směru by se tedy i Masaryk mohl řadit mezi pragmatisty. Ovšem s tím Masaryk sám nesouhlasil. Spatřoval hodnoty i v teoriích, které neměly okamžitého praktického užití. Poznávat pro něj bylo stejně důležité jako jednat, oboje slučoval. „*Jednáním poznáváme, tak jako poznáváním připravujeme správné jednání. ... Jsem pro věcnost, pro poznání věcí konkrétních. Ne pragmatism, ale konkrétism bylo by mým heslem*“,³⁰ říká Masaryk v Hovorech s T.G.M.

²⁷ SCHILLER, F., in Čapek, K., *Pragmatismus*, s. 41

²⁸ Tamtéž, s. 41

²⁹ Tamtéž, s. 43

³⁰ MASARYK, T.G., in Čapek, K., *Hovory s T.G.M.*, s. 165

Masarykův konkrétismus je zcela proti skepsi. Uznává, jak uvádí sám Masaryk, nejen rozum, nýbrž i smysly, city, vůli a veškerou zkušenost lidského vědomí. Tím, že se drží zkušenosti, odmítá teorie neempirické i protiempirické. Dalo by se říci, že je tedy do určité míry radikálním empirismem Jamesovým. Ovšem, konkrétismus je kritický, veškerou zkušenost kontroluje rozumem. Nestaví proti sobě smysly a rozum, nýbrž přijímá člověka v jeho celistvosti; opět slovy Masarykovými: „*uznává podstatu a hodnotu všech duševních nadání a činností, snaží se najít pravidla pro život plný a harmonický*“³¹. Svým konkrétismem Masaryk uznává v přírodě, společnosti a v celém světě individuality které se snaží poznávat. Uvědomuje si, že k poznání jednotlivin se dospívá poznatky abstraktními. Co se týče vědy a vědeckého výkladu, konkrétismus má hlavní pravidlo, a tím je: postihovat věci a vykládat je z nich samých. Mýtus je dle možností nahrazován poznáním kritickým, vědeckým. Konkrétismus usiluje o jasnost a přesnost, je si vědom toho, co ví a co neví. Konkrétismus je kritický a to nejen zevně, nýbrž i vnitřně. Je kritikou i sebekritikou. Je třeba si uvědomit, říká Masaryk, že pravá moudrost a pravé poznání je „*věčně mladé, věčně hybné a nové – tedy i zkušenost je nám věčně nová.*“³² Konkrétismus je také pluralistický, přijímaje objektivní svět společně s poznávajícím subjektem. Přijímá svět hmotný i duchovní, oboje jako skutečnost objektivní, a to v konkrétní mnohosti všech individualit.

Masarykův konkrétismus v otázce pravdy se projevuje následovně: pravda je to, co jedinec bezpečně a kriticky ví, co je uvědomělá skutečnost; tedy je to soud, který obstál v kritice. Je třeba však pamatovat na to, že člověk je nejen bytost obdařená rozumem, ale i city a vůlí. Ačkoliv však Masaryk přiznává podstatnou roli v poznávacím procesu člověku, tudíž jisté subjektivitě poznání, uznává existenci objektivního světa. Všechny věci, které člověk poznává, jsou přibližně takové, jak se jeví lidské zkušenosti. V poznávacím procesu uznává celého člověka, jeho rozum i smysly, city a vůli, celou zkušenost. „*I citem, sympatií, snahou najde rozumný člověk zrnko pravdy, někdy víc než zrnko.*“³³ U Masaryka však jeho slovy tato filosofie není dualismem rozumu a smyslů. Rozum a zkušenost se doplňují. Zkušenost smyslová je nespolehlivá, avšak je kontrolována a zpracovávána rozumem. A naopak. Rozum může bloudit, ale je zase kontrolován zkušeností. Nic není stavěno nad rozum, ale ani proti němu. Bezpečné a pravdivé jsou ty poznatky, které se shodují s obojím, zkušeností i rozumem.

³¹MASARYK, T.G., in Čapek, K., *Hovory s T.G.M.*, s. 188

³² Tamtéž, s. 188

³³ Tamtéž, s. 187

3.4. Základní aspekty filosofie Henri Bergsona

Myšlení francouzského filosofa Henri Bergsona je často označováno za filosofii života. Svou koncepci života Bergson představuje jako dynamické dění hnaného životní silou (élan vital). Životní skutečnost je dle něj chápána jako jednota, dynamická a měnící se. Tato jednota nesená élan vital neustále usiluje o překonání vzdorující síly hmoty. Život je podle Bergsona vždy vznikáním něčeho nového, jež se rodí právě ze souboje hmoty a života, který usiluje o překonání setrvačnosti. Život je tvořivý vývoj.

Henri Bergson významně ovlivnil náhled na čas. Představil čas jako nedělitelný. Současnost je místem střetu minulého a budoucího. Čas nelze umístit do prostoru. Čas trvá. Svou koncepci protikladnosti prostoru a času aplikoval též na protikladnost tělesného a duševního, látky a vědomí. Mezi fyzikálním a psychickým světem se nachází svět biologický a tyto světy společně dávají obraz jednotného proudu života. Tím tedy mohou a také vznikají nové formy organických celků, jež se přizpůsobují novým podmínkám. Tvůrčí dění pracuje v látce a představuje principy, které jsou poznávány skrze jejich sjednocení. „*Prostor je jevištěm pohybu, životní síla prochází naším tělem, působí v něm, a proto je vědomí znovupoznáváním ve smyslovém vjemu světa věcí.*“³⁴ Vědomí pak, podle Bergsona, má úlohu filtrovat lidské vjemy a vzpomínky.

V lidském vědomí však dochází k rozporům mezi dvěma způsoby poznání; rozumem a intuicí. Rozum má úlohu v poznávání každodennosti, ale skutečný vhled do dění je možný pouze skrze intuici. Bergson relativně kritizoval myšlenkovou práci a schopnosti inteligence. Jedinou možností, jak zachytit celek života, je užití intuice. Inteligence je spíše spekulativní dovedností, nutností vyvinutou k lidskému přežití. Kritizoval užívání konceptů, jež považoval pouze za abstraktní nadstavbu. Intuice je vyšší poznávací schopností, jediným způsobem jak dosáhnout znalosti o absolutním a reálném v životě. I ve filosofické práci má být intuice povýšena nad analýzu.

Ačkoliv Bergson psal výhradně filosofická díla, byl v roce 1927 oceněn Nobelovou cenou za literaturu. Tato cena mu byla udělena také a především na základě jeho jazykových dovedností. Analogicky jako Bergson kritizoval schopnosti intelektu a povyšoval intuici a cítění, nakládal s nimi ve svém projevu a interpretaci myšlenek. Vyhýbal se složitým teoretickým konceptům a užíval imaginativních obrazů a příměrů. Usiloval o to, aby byly jeho myšlenky chápány; a to nejen samotnými filosofy, ale celou společností. Snad i díky svému

³⁴ Filosofický slovník, FIN, Olomouc, 1995, s. 53

projevu byl již za doby svého života velice populární a jeho přednášky byly hojně navštěvovány odbornou i laickou veřejností.

Bergson se nevěnoval pouze čistě filosofickým tématům, ale také, v duchu jeho přístupu k životu, otázkám společnosti, jedince a morálky. Člověka považoval za svobodné individuum, jak říká ve své knize *Dva zdroje morálky a náboženství*: „*Lidská společnost je souhrnem svobodných bytostí.*“³⁵ Člověka tedy Bergson považoval za svobodnou bytost, nicméně poukazoval na silné vlivy společnosti, jež do velké míry určují pohyb jedince a jeho konání v každodennosti. Podle Bergsona má člověk své společenské a individuální já; první z nich žije ve vztahu k okolí, druhé pak prožívá ve vztahu k sobě. Tato dvě já pochopitelně do jisté míry existují v protikladech či konfliktech. Společenské já determinované společností vychází vstříc potřebám společenství, které vytváří zvyky silně zakořeněné ve společenském životě. Tlak společnosti na jedince je natolik silný a zabudovaný do samé podstaty života a bytí, že si jej často jedinec neuvědomuje. Člověk jakožto společenská bytost nutně společnost potřebuje. Ovšem potřebuje i bytí v modu vlastní individuality. A mezi těmito dvěma já hledá cestu. Společnost jedinci vyznačuje cestu, říká Bergson, „*my ji před sebou nacházíme otevřenou a jdeme po ní; abychom se dali přes pole, to by žádalo větší iniciativu.*“³⁶ Žádá to iniciativu individuálního já.

4. Filosofický postoj Karla Čapka

Čapkův vlastní filosofický postoj je možno studovat ze dvou zdrojů. Konkrétní a jasně formulovaná vyjádření Čapek sdělil ve svých nemnoha čistě filosoficky zaměřených dílech, ve svých dopisech, článcích či komentářích ke svým dílům. Druhým, stejně významným zdrojem jsou pak jeho díla literární. Zde vtiskuje svou filosofii do životů svých hrdinů, svá slova vkládá do úst postavám. Tento zdroj lze snad nazvat „filosofie dramatu života“.

Ačkoliv se Čapek věnoval vícero oblastem filosofického bádání, ústředním tématem zůstal a vždy byl člověk. Člověk ve vztahu k pravdě, člověk jako poznávající bytost, člověk jako svobodný jedinec; jeho existence vnější i vnitřní. Zaobíral se jednotlivcem, obyčejným člověkem žijícím v každodennosti. Jeho možnostmi, schopnostmi i neduhy.

Čapek nikdy nepopíral, že by nebyl ovlivněn soudobými i předchozími myšlenkami druhých, a to nejen filosofů. Vlastní názor konfrontoval s každým; konfrontoval jej i s každou jednotlivou myšlenkou. Jakékoliv poznání nikdy nepovažoval za konečné. Tázal se dál,

³⁵ BERGSON, H., *Dva zdroje morálky a náboženství*, s. 10

³⁶ Tamtéž, s. 17

porovnával a srovnával. „*Jeho noetika je proto především kladení otázek.*“³⁷ říká F. Buriánek v Čapkovských variacích. Tyto otázky však Čapek nekladl pouze sám sobě, ale předkládal je také svým čtenářům. Byl si vědom důležitosti a významu odpovědi, které člověk nalézá vlastním úsilím. Pravd, jež jsou hodnotné právě pro tu útrpnost a námahu vlastního hledání. Pravd vybojovaných, pravd nahlédnutých vlastním nitrem.

Čapek sám hledal ve vlivech druhých své vlastní odpovědi. Uvědomoval si jejich mnohostranná pozitivita. Považoval je za přínos, ne za zatracení. Jak výslovně řekl ve stati O cizí vlivy: „*Nechápu, proč se vidí něco hanlivého v tom podlehnouti vlivu. Kdo čte Bibli a nepodlehne jejímu vlivu, četl ji zbytečně; kdo jakživ nepodlehl vlivu Shakespeara nebo Dostojevského nebo Balzaca, ať se dá vycpat svou osobitou pýchou a ať pukne. S čímkoliv velikým jsem se setkal, mělo to na mne vliv, byť jen nepatrný následkem mé nepatrnosti; byl bych ohromný chlapík, kdybych dovedl dobře strávit všechny ty vlivy, které se o mne pokoušely.*“³⁸

4.1. Čapkův relativismus

Čapek byl nejen za doby svého života často označován za relativistu. Ovšem, je nutné rozlišovat u něj dvě otázky; otázku poznávacích schopností člověka a otázku existence reálné objektivní skutečnosti. V otázce první lze Čapka za relativistu označit. Lidské poznání skutečnosti vždy podmiňoval mnoha faktory, upozorňoval na omezenost lidského intelektu, na veškeré vlivy mající často naprosto zásadní vliv na lidské poznání toho kterého faktu. Upozorňoval na skutečnost, že ta která věc může být viděna či posuzována dokonce i ze zcela rozličných pozic s diametrálně odlišným výstupem. To však neubírá nic na tom, že věc či skutečnost může existovat objektivně a nezávisle na lidském poznání. Že existuje její pravé bytí, které je však člověku nemožno plnohodnotně pojmout. Že člověk vždy pojímá jen díl, výsek skutečnosti, přičemž celek, ačkoliv existuje, nepojme. Čapek se ke svému údajnému relativismu vyjádřil ve své stati Téměř kus noetiky následovně: „*Bývám z příčin mně ne dost jasných nazýván relativistou; snad to má být nějaká pohana či co. Nuže, je-li co v lidském konání nenapravitelně relativní, je to hodnocení, neboť veškero hodnocení se děje vzhledem k něčemu.*“³⁹ Ačkoliv Čapek říká, že je poznání relativní, nepopírá existenci obecně platné pravdy. Ve stati Hledají se jistoty říká: „*Každý poznává svou individuální hlavou, ale pravda, kterou chce najít, je obecně platná. To co platí jenom pro jednu stranu, jednu víru, jeden*

³⁷ BURIÁNEK, F., *Čapkovské variace*, s. 38-39

³⁸ ČAPEK, K., *O cizí vlivy*, Lidové noviny, 23.11.1924 in Opelík, J., *Čtrnáctero prací o Karlu Čapkovi*, s. 234

³⁹ ČAPEK, K., *Stat' Téměř kus noetiky* in Buriánek, F., *Čapkovské variace*, s. 27

*národ není ta pravda, která je věčným cílem lidského ducha.*⁴⁰ Kde tedy a v čem se (pouze) nachází Čapkův relativismus? Ve stejné stati dále říká: *„Věci nejsou sporné, sporná jsou jenom naše stanoviska k nim; bylo by méně rozporů mezi námi, kdyby v našem poměru k věcem bylo méně stanovisek a více znalostí. Cesta poznání je jediná společná a obecná, jediná nesporná cesta lidského ducha, i když to jde pomalu a je to na dlouhé lokte.*⁴¹ Tedy, relativní nejsou věci (či pravda, skutečnost) ale pouze naše hodnocení. Více znát, více poznávat, více ctít (!); naznačuje Čapek možnou cestu k poznání větší části skutečnosti či více souvislostí. V poznávání, respektu a úctě ke všemu, jež je člověku neviditelné, neznámé či nepoznané, je možnost sblížení a chápání člověka člověkem. „Nálepka“ relativisty tedy není na něm, na člověku Karlu Čapkovi, nýbrž on ji nalepuje na naše souzení, vnímání a vidění. To je to, co je dle něj relativní. Karel Čapek tedy neříká, že není objektivní pravda. V doslovu k noetické trilogii zní jasně jeho slova: *„Není řečeno, že není pravdy; ale je hlubší a těžší, i skutečnost je rozměrnější a složitější, než jak ji obyčejně přijímáme.*⁴² A tato objektivní existence je spatřována i v jiných oblastech lidského bytí. Jak kupříkladu Čapek sděluje ve svém pojednání o hodnotách, kde zdůrazňuje, že tyto: *„jsou skutečné a existují nezávisle na naší vůli*⁴³ Tedy, Čapkův relativismus existuje, ovšem pouze do určité míry a v jeho díle má zcela jasnou a specifickou úlohu. V jeho pojetí, jak říká F. Buriánek, neslouží k popření hodnot, nýbrž *„je obvykle prostředkem k uměleckému ztvárnění autorových poznání a posouzení skutečností.*⁴⁴

4.2. Čapkův pragmatismus

Jak již bylo výše opakovaně řečeno, Čapek se se svým dílem pohyboval především v oblasti žitého života, jeho praktické stránky. Nakolik se lze tedy o něm vyjadřovat jako o pragmatistovi? Znalec Čapkova díla, prof. J. Zouhar říká: *„Většina autorů vůbec nepochybuje o jistém stupni ovlivnění Karla Čapka pragmatismem. Na druhé straně se však objevují názory, že jde spíše o relativistickou filozofickou pozici, ztotožňovanou někdy ne zcela přesně s pragmatismem.*⁴⁵ J. Zouhar upozorňuje na rozmanitost interpretací a chápání termínu pragmatismus. Pro něj osobně *„výchozí teze pragmatismu, která vyvozuje hodnotu poznatků z celku jejich praktických důsledků, vlastně znamená, že se všechny poznatky poměřují*

⁴⁰ ČAPEK, K., *Stat' Hledají se jistoty* in Buriánek, F., *Čapkovské variace*, s. 28

⁴¹ ČAPEK, K., *Stat' Téměř kus noetiky* in Buriánek, F., *Čapkovské variace*, s. 28

⁴² ČAPEK, K., *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, s. 376

⁴³ ČAPEK, K., *Kapitola o hodnotách* in Zouhar, J., *Stat' Filosofie Karla Čapka*, s. 2

⁴⁴ BURINÁNEK, F., *Čapkovské variace*, s. 30

⁴⁵ ZOUHAR, J., *stat' Filosofie Karla Čapka*, s. 5

*z hlediska své použitelnosti a užitečnosti, a to v individuálním slova smyslu. Celek lidského poznání je vlastně souhrnem subjektivních pravd. ... pojetí pravdy jako toho, co je prospěšné a užitečné, neplatí pro pragmatismus pouze v teorii poznání, ale má praktické důsledky pro jeho chápání celé oblasti morálky a společenského života.*⁴⁶ Pragmatismus je tedy dle Zouhara charakterizován výrazným relativismem odmítajícím na subjektu nezávislou objektivní pravdu s jedním z důsledků v odmítání všeobecně platných zásad, norem a hodnot a pluralismem, který v pragmatickém pojetí nazírá skutečnost jako souhrn nekonečného počtu nezávislých jednotek. Pak tedy, pokud přijmeme tezi pragmatismu uvedenou výše prof. Zouharem, Čapek pragmatistou do konečného důsledku nebyl. Čapek se jistě soustředil na praktický žitý život, ale neshledával podstatnost lidského určení pouze v jeho jednání; nepokládal za zásadní kritérium mravnosti a pravdivosti poznání subjektivní užitečnost či praktický úspěch. Z Čapkových děl jasně vyplývá, že se věnoval člověku v životě. Spatřoval jako užitečné pro člověka věnovat se jeho vlastnímu nitru, obracet se k němu. Snažil se podněcovat v člověku touhu a snahu hledat a poznávat ve směru vyšších idejí Dobra a Pravdy, protože tato činnost je jistě a rozhodně pro člověka, lidstvo, užitečná a prospěšná. Ovšem nepoměřoval pouze subjektivní praktickou užitečnost, tak, jak je chápána a vnímána většinou nejen dnešní populace. Užitečné pro lidstvo podle Čapka bylo vždy hledání a poznávání v oblastech, jež se obvykle za prospěšné nepovažují. Z hlediska jedince dokonce Čapкова užitečnost a prospěšnost často obnáší nepříjemnosti a odříkání. Nicméně, z dlouhodobého hlediska a ve vztahu k hodnotám, jež Čapek v lidském životě vyzdvihoval a proklamoval, lze jeho úsilí o užitečnost a úspěšnost lidského života za pragmatický přístup označit. Otázka Čapкова pragmatismu úzce souvisí s otázkou hodnot a definováním užitečnosti; které se, stejně jako mnohé další otázky, rozbíhají do mnoha směrů a obsahují často třeba i protikladné obsahy.

4.3. Racionálně vs. intuice v procesu poznání

Ve své tvorbě, nejen literární, Čapek velmi často pracoval s metodami lidského poznávání; racionálním a jako protipólem intuitivním nazíráním na skutečnost. Intuici Čapek zasazoval do konkrétní podoby duše či srdce; cítění v nitru. Tato tematika v mnoha dílech stála na místě ústřední myšlenky. Čapkův opakovaně sdělovaný postoj v této otázce je zřejmý a více než jasný. Ačkoliv je v procesu poznávání racionálně nezastupitelné, dosahuje toto pouze do určitých výšin či hloubek poznání. Všude tam, kde se člověk setkává s neznámým či

⁴⁶ ZOUHAR, J., *stat' Filosofie Karla Čapka*, s. 5

nepochopitelných, bolestným, tragickým, útrpným, všude tam zjišťuje, že racionálno mu zdaleka neposkytne veškeré odpovědi na jeho otázky. Racionálno neukáže, kterou cestou se dát. Pouze snad naznačí či částečně osvětlí. V dopise S. K. Neumannovi Čapek k tomuto tématu říká: „*Člověk se ocitne nějakou událostí vnitřní nebo zevní na rozcestí, na bodě, kde končí jeho racionální zvykový život, mechanismus rozumu a vnitřního pohodlí; setkává se s neznámem, s něčím záhadným, jako když neví, kterou cestou se dát. To je cit strašného znepokojení a nejistoty, bolesti, stesku a tápání; ztrácí půdu pod nohama a bezradně se zastaví. A tu se ozve v něm hlas duše, první a skoro dětská orientace; žádné řešení záhady, nýbrž jen obrat do sebe, zvnitřnění. ... Všude je člověk v koncích se svou inteligencí a příčinností. A v tom stavu bezmoci se mu otevře tajemný zdroj pomoci a síly v něm samém, v citech dětství, lásky, dobra a zbožnosti (bez boha).*“⁴⁷

Tento tajemný zdroj pomoci a síly v sobě samém lze jistě, více či méně, spojit s intuicí. S citem nitra. S cítěním čehosi bez racionálního opodstatnění či vysvětlení. A toto zvnitřnění Čapek často pojí do výše zmíněné souvislosti se zásadními zážitky či zkušenostmi. Čapek v těchto okamžicích lidského života spatřuje obrovské možnosti. Možnosti nabytí svobody. Svobody pramenící z poznání, že i v situaci utrpení tvář tvář člověku zůstává duše, již nelze znesvobodnit; pokud se tedy člověk takovému znesvobodnění sám neodevzdá. V doslovu k Božím Mukám Čapek kupříkladu k jedné takové bolestné zkušenosti, a to k válce, říká: „*Válka vrhla člověka strašně do jeho vlastního nitra; a když byl člověk nejhůře stísněn, cítil v sobě něco neheroického ovšem, vyděšeného a smutného, ale přece svobodného a nezúročitelného, vlastní duši.*“⁴⁸

Čapek ve své tvorbě zaměřené k intuitivnímu poznávání nitrem zachycuje a analyzuje často pouhé okamžiky dění. Okamžiky, „*v nichž se ozvou znepokojivé otázky po smyslu nebo směru života.*“ A tyto okamžiky podle Čapka, mají nejen přínos v nalezení vlastní síly, možností, odvahy a vůle, ale i nečekaných objevů. Objevů momentů štěstí, které by nebyly nalezeny, kdyby člověk krácel po zvykové poklidné cestě.

4.4. Subjektivita poznání skutečnosti

Dalším velkým tématem, jak filosofickým tak literárním, je u Čapka téma objektivní existence skutečnosti a její do větší či menší míry subjektivní postižení člověkem. Tento aspekt je provázán s mnoha dalšími otázkami, nejvíce s již výše uvedenou otázkou relativity

⁴⁷ ČAPEK, K., *Boží muka*, doslov, s. 224

⁴⁸ Tamtéž

v procesu poznání. Je nutné však téma relativity a subjektivity odlišit. Jak bylo řečeno, relativita se vztahuje k nemožnosti člověka postihnout skutečnost jako celek, týká se tedy poznávání či skutečnosti předmětu, zatímco subjektivita je atributem poznávajícího subjektu, tedy člověka. Zcela jasně a zřetelně Čapek na mnoha místech své tvorby sděluje, že lidské poznání věci či skutečnosti o čemkoliv je omezeno množstvím rozličných faktorů. Sděluje, že to vše, co jedinec vnímá a jak tomu rozumí je filtrováno skrze vlastní já, které objektivní skutečnost zkresluje a proměňuje. V doslovu k trilogii Čapek říká: „*Cokoliv, nač se díváme, je ta věc a zároveň něco z nás, něco našeho a osobního.*“⁴⁹ Poznání druhých je podle Čapka omezeno; omezeno především tím, že je jim přisouzeno určité místo v životním systému toho kterého poznávajícího člověka. Poznávání druhého je v podstatě pouhým tvořením příběhu, přičemž, jak říká také v trilogii, všechny tyto příběhy spojuje to, „*že se v nich víceméně fantasticky zrcadlí ten, kdo je vypravuje.*“⁵⁰ Takových příběhů pak může existovat nesčetné množství. Žádný z nich však není nikdy plnohodnotným odrazem skutečnosti. Opět v trilogii Čapek ještě říká: „*...příběh je pokaždé jiný podle toho, kdo jej vypravuje; každý do něho vkládá sebe sama, své zkušenosti, své řemeslo, svou metodu i své náklonnosti.*“⁵¹ A dále: „*Vidíme věci různě podle toho, co a jací jsme; věci jsou dobré i zlé, krásné i hrozné, - záleží na tom, jakýma očima na ně hledíme.*“⁵² Při té vši lidské snaze posoudit a hodnotit se však bohužel ten druhý ztrácí. V doslovu k povídce Hordubal Čapek toto shrnuje a zdůrazňuje slovy: „*Jeho pravý a nejtrpčí úděl je teprve to, co se s ním děje po jeho smrti. Jak jeho příběh hrubne v rukou lidí; jak se události, jež prožil svým způsobem a po svém vnitřním zákonu, stávají nejasnými a hranatými, když je četníci rekonstruují svou objektivní detekcí.*“⁵³ Životní příběh člověka vykládán druhými se v této konkrétní povídce, ostatně ale i v jakémkoliv jiném životním příběhu, rozpadá v řadu nejistot; tím více, čím je vřazován do dalších systémů a interpretován dalšími lidmi. Obdobně tento svůj postoj Čapek sděluje i v povídce Povětroň: „*I tu je trojím nebo čtverým způsobem vykládán život člověka, ale situace je obrácená: zde lidé všemožně hledí objevit ztracené srdce člověka; mají jenom jeho tělo, a snaží se k němu najít odpovídající život.*“⁵⁴

Jaká stanoviska však Čapek zaujímá k objektivitě skutečnosti? Jestliže existuje nepřeborné množství výkladů, vždy subjektivních a relativních, existuje vůbec skutečnost jako objektivní

⁴⁹ ČAPEK, K., *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, s. 377

⁵⁰ ČAPEK, K., *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, s. 377

⁵¹ Tamtéž

⁵² Tamtéž

⁵³ Tamtéž, s. 375

⁵⁴ Tamtéž, s. 377

faktum ve své objektivní existenci? Čapek na tuto otázku odpovídá také otázkou: „*Což je-li tou pravdou cosi rozsáhlejšího, co shrnuje všechny ty výklady a ještě je překračuje?*“⁵⁵

4.5. Koncepce plurality lidského já

Jedním z významných přínosů v otázce pohledu na člověka a jeho nitro je Čapkova koncepce plurality lidského já, kterou představil v poslední ze tří povídek noetické trilogie, v povídce *Obyčejný život*. Tato koncepce, zcela nová v době života Karla Čapka, představuje lidské nitro, jak říká Čapek v doslovu k této povídce, jako „*zástup skutečných i možných osob*.“⁵⁶ Tato koncepce ovšem, podle F. Buriánka, nemá vést ke skepsi či dokonce „*navození rezignovaného noetického nihilismu*.“⁵⁷ Naopak, jak říká Čapek sám, je to „*cesta k nalezení jistoty, která všechno rozjasňuje a rozšiřuje atmosféru vzájemné lidské důvěry a úcty*.“⁵⁸ V čem tedy konkrétně tato Čapkova koncepce spočívá? Člověk není jeden, ale mnohý. V každém jednotlivém člověku je ukryto mnoho, často třeba i velmi rozličných a vzájemně rozporuplných osob. Snad se na první pohled může zdát, že tato jakási dezintegrace člověka, přináší chaos. Opak je však pravdou. S uvědoměním si a přiznáním si faktu, že v každém je větší či menší díl rozdílných osob, se otevírají nové možnosti a horizonty. A to nejen v poznávání sebe, svého nitra, ale také v poznávání druhého, v poznávání skutečnosti v jejích rozmanitých podobách. „*Vždyť je to v pořádku, vždyť právě proto můžeme poznávat a chápat mnohost, že sami jsme taková mnohost! Similia similibus: poznáváme svět skrze to, co jsme sami, a poznávající svět objevujeme sebe samotné. ... jsme ze stejné látky jako ta mnohost světa; jsme doma v té rozloze a nesčíslnosti a můžeme odpovídat těm přemnohým hlasům*.“⁵⁹ shrnuje Čapek v doslovu k trilogii.

5. Literární tvorba Karla Čapka

Literární tvorba Karla Čapka je velice různorodá. Jak bylo již řečeno v první kapitole této práce, Čapek psal téměř pro každého. Věnoval se dětem i dospělým, užíval motivy fantastické stejně tak jako psychologické. V dílech věnujících se tématu člověka, jichž je převažující většina, Čapek vždy zkoumal a čtenářům dával nahlédnout do nitra a duše konkrétního jedince v životě. Člověka Čapek zasazoval do rozmanitých kontextů a situací, ovšem vždy se

⁵⁵ ČAPEK, K., *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, s. 377

⁵⁶ Tamtéž

⁵⁷ BURIÁNEK, F., *Čapkovské variace*, s. 30

⁵⁸ ČAPEK, K., *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, s. 378

⁵⁹ ČAPEK, K., *Hordubal, Povětron, Obyčejný život*, s. 378

věnoval spíše jedinci než objektivnímu ději. A pokaždé předkládal nejen příběh, ale zároveň čtenáře vychovával, vyučoval, zprostředkovával poznání, jež podle něj je nadějnou cestou k lepšímu lidskému světu. Čapek, ostatně stejně jako jeho vzor Henri Bergson, ve své tvorbě sahal ke konkrétním obrazům. Snažil se vyhýbat komplikovaným jazykovým obrátům, ačkoliv barvitost jeho stylu i slov je mimořádná. Čapkova literární tvorba je určena všem bez rozdílu.

Ať se již *člověk* v díle Karla Čapka objevuje v jakýchkoliv situacích, vždy zůstává aktivním subjektem, slovy J. Mukařovského bytostí „*činorodou, vzdělanou, často urputně jdoucí za svým cílem, střetávající se s překážkami, spolupracující s ostatními lidmi*“⁶⁰ A i díky tomuto faktu je rozsáhlé Čapkovo dílo podle F. Buriánka plné překvapujících objevů, nových zážitků a vzrušujících podnětů. „*Nic není v Čapkově díle jednou provždy ustálené, neměnné a absolutně platné... O důvod víc, proč se ke Karlu Čapkovi znovu vracet. S radostným a dychtivým tušením nových objevů a nových silných zážitků*“⁶¹ dodává závěrem F. Buriánek.

Z Čapkovy tvorby, soustředící se prvořadě na aplikaci jeho filosofického postoje v otázkách lidské svobody, vůle, poznání, zaobírající se otázkami pravdy, subjektivna a objektivna, dobrem a zlem a mnoha dalšími tématy, jsem k ilustraci těchto motivů použila níže uvedená díla.

Boží muka (1917) - první Čapkova samostatná knížka, soubor povídek silně ovlivněných první světovou válkou a také jeho osobní krizí. „*Vlastní motiv Božích muk je jednak válka a čekání zázraku, že pro nás dopadne dobře, jednak – na základě chybné diagnózy – domnělá smrtelná nemoc a tedy jaksi zúčtování se životem.*“ říká k nim Karel Čapek.⁶² „*Titul Boží muka znamená rozcestí nebo křižovatky života ... všechno je tu podáváno ne jako zevní skutečnost, nýbrž jako vnitřní život, čistě citový, který má přeci jiný vzhled a sled než zevní život.*“⁶³ pokračuje dále v doslovu k této útlé knize. V tomto díle se tedy Čapek věnuje především psychickým událostem v nitru člověka. Událostem, které zevně nemusejí být nijak významně viditelné, ovšem ve vnitřním životě znamenají zásadní převratné okamžiky, jež nadále určují či mění následný chod života vnějšího.

⁶⁰ ZOUHAR, J., *Stat' Filosofie Karla Čapka*, s. 3

⁶¹ BURIÁNEK, F., *Čapkovské variace*, s. 127

⁶² ČAPEK, K., *Poznámky k tvorbě*, s. 82 in Buriánek, F., *Čapkovské variace*, s. 138

⁶³ ČAPEK, K., *Boží muka, Trapné povídky*, doslov, s. 223

Trapné povídky (1922) - stejně jako *Boží muka*, se tematicky věnují vnitřnímu životu a prožívání konkrétního jedince. Na rozdíl od *Božích muk* se však zde Čapek především věnuje vztahům mezi lidmi, trojúhelníkům, lžím a polopravdám. „*I v Trapných povídkách je konečně hledání snášenlivosti, důraz, jak těžko je člověka soudit. Morální aplikace Božích muk.*“⁶⁴ říká k nim opět v doslovu Čapek. Ústředními tématy jsou zde opakovaně lidská hledání důvěry v druhého, snahy neposuzovat, vnitřní boj při postupném odhalování skutečných pohnutek druhých. Čapek zde také odkrývá lidskou snahu nejen zastírat své slabosti a neřesti, ale dokonce při jejich odhalení paradoxně útočit na toho, kdo je objevil. „*Každý má svou slabost, ale ničím ho neurazíš víc, než poznáš-li ji. Ach, jak nesmírnou mravní citlivost chová člověk ve svých vinách! Ach, jak je bolestně a křehce útlý ve svých špatnostech! Dotkni se jeho skrytého zla; slyš pak, není-li to výkřik bolesti a urážky, který ti odpovídá! Copak nevidíš, že jda souditi viníka, soudíš uraženého?*“⁶⁵ říká na konci jedné z povídek Čapek.

Krakatit (1922) - román, který Čapek vydal krátce po *Božích mukách*. Dle něj samotného na *Boží muka* přímo navazuje. „*A na Boží muka navazuje přímo Krakatit. Myslím tu přímou cestu z nějaké metafyziky do nejvšednějšího; zde začni. Krakatit je doslov k Božím mukám. Metafyzické rozcestí.*“⁶⁶ V jiné souvislosti vidí tento román Oldřich Králík. Ten jej srovnává s jiným Čapkovým dílem, *Továrnou na Absolutno*, a vyjadřuje se následovně: „*Krakatit vznikl v blízkém susedství Továrny na Absolutno, ale je potřebí vést delimitační čáru mezi oběma pracemi. V Továrně na Absolutno jde o lidstvo, autor píše satiru na pošetilosti, kterými je ovládána společnost, posmívá se představitelům sociální moci a násilí. V Krakatitu jde o člověka a zase o člověka, o jedince, o nitro člověka.*“⁶⁷ František Buriánek pak *Krakatit* shrnuje ještě z jiného úhlu: „*Krakatit je natolik komponován a zaměřen k ideovému poslání, k myšlence o potřebě usměrnit tvůrčí vynalézavost vědy k pomoci člověku, k jeho dobru, že nám ani dějová dobrodružnost románu, ani tehdy fantastický motiv uvolněné atomové energie nezakryje toto intelektuální poslání.*“⁶⁸ *Krakatit* je románem, v němž lze nalézt mnoho motivů. Motiv lásky, respektive několika druhů lásek; motiv zodpovědnosti jedince v otázkách vyšších principů, dobra lidstva; motiv vnitřního boje uvnitř nás samých; motiv náročnosti rozhodování, jež nepřinášejí prospěch jedinci; a mnoho dalších.

Továrna na Absolutno (1922) - jak bylo již výše řečeno, vznikala ve stejné době jako *Krakatit*. A obě tato díla nespojuje pouze stejná doba sepsání, ale i další skutečnosti. Čapek

⁶⁴ ČAPEK, K., *výňatek z interviu v Literárním světě* 1, č.19/20, 21.6.1928, s.4-5, in *Boží muka*, doslov, s. 225

⁶⁵ ČAPEK, K., *Boží Muka, Trapné povídky*, s. 204

⁶⁶ ČAPEK, K., *výňatek z interviu v Literárním světě* 1, č.19/20, 21.6.1928, s.4-5, in *Boží muka*, doslov, s. 225

⁶⁷ KRÁLÍK, O., *První řada v díle Karla Čapka*, s.73

⁶⁸ BURIÁNEK, F., *Čapkovské variace*, s. 25

zde opět pracuje s tématem atomové energie, vynálezem, jež může přinést lidstvu ohromný přínos stejně jako zkázu, obdobně jako v Krakatitu. Opět zde Čapek představuje téma lidského zápasu v nitru v procesu rozhodování, poukazujíc na rozličné možnosti rozhodnutí. V Továrně na Absolutno je ovšem navíc další velké téma; téma pravdy, v němž Čapek rozpracovává podružné motivy; boj za pravdu, lidské nedorozumění a dogmatismus. Toto Čapkovo dílo bylo zkomponováno z původních fejetonů otiskovaných v novinách, což objasňuje jistou nenávaznost jednotlivých kapitol. Tento fakt ovšem není ke škodě díla, ale právě naopak. Umožňuje nezávislé čtení i výklad; a díky delším mezidobím mezi psaním jednotlivých částí je možno sledovat rozmanité myšlenky, které Čapek předkládá čtenářům pod vlivem procesu vlastní přeměny. F. Buriánek k této knize říká: „*Není vědeckofantastickou utopií v pravém slova smyslu... je velkou satirickou přehlídkou všech vad a špatností společenského života v poválečné buržoazní republice. Týká se všech oblastí; ekonomiky, politiky, ideologie, vědy, kultury, žurnalistiky, náboženských církví i mezilidských vztahů.* Přičemž motiv vynálezu perfect carburator v počátku knihy, má pouze význam něčeho „*co porušilo zaběhnutý řád světa.*“⁶⁹ říká dále Buriánek. Ústřední myšlenkou je podle něj „*myšlenka o nebezpečí subjektivistické víry v jednu (svou vlastní) pravdu, kterou chce jedinec nebo skupina prosadit jako jedinou, absolutní.*“⁷⁰ Vysvítá zde tedy nebezpečí názorového absolutismu, či dokonce snad až fanatismu. Čapek zde žádá toleranci nejen k *pravdě* druhých, ale obecně k jejich sebevíc odlišnému *názoru, pohledu* či *prožitku a vnímání*. I když i toto dílo lze interpretovat mnoha rozličnými způsoby, je zde stále společný jmenovatel; a tím je člověk a jeho odpovědnost za jeho činy.

Adam Stvořitel (1927) - divadelní hra, která se ve svém základu věnuje jedinci a jeho zrání pod vlivem zodpovědnosti. Jsou zde pochopitelně i zřetelné paralely k politickému dění dané doby, sílicímu fašistickému hnutí a obecně hrozbě nového válečného konfliktu. Čapek v této divadelní hře, jež se okamžitě po svém uvedení setkala s velkým ohlasem, předkládá mnoho ze svých vlastních přesvědčení. Klade důraz na lidskou schopnost komunikace, burcuje k uvědomění si nebezpečí, která lidstvu hrozí, pokud se nepokusí nalézt společnou řeč. Vykresluje různorodé lidské vlastnosti, i jejich proměnu a uvědomění si tváří v tvář prověřce v podobě řešení konkrétních úkolů. Opět zde pracuje s motivem skutečnosti viděné vlastním, jednostranným pohledem. Odkrývá mnoho podob lidského společenství a v závěru předkládá, ostatně stejně jako i u jiných děl, praktickou radu, řešení. Zde jasně volá

⁶⁹ BURIÁNEK, F., *Továrna na Absolutno*, doslov, s. 155

⁷⁰ BURIÁNEK, F., *Továrna na Absolutno*, doslov, s. 156

k zodpovědnosti každého jednotlivce; každého slovo a žití má smysl, stejně jako může, častěji časem než hned, ovlivnit mnohé dění budoucnosti lidstva.

Povídky z jedné kapsy a z druhé kapsy (1929) - soubor mnoha krátkých povídek s kriminálními zápletkami, které ovšem slouží pouze jako zevní forma, jejíž vnitřek je vyplněn typicky čapkovskými motivy. V jednotlivých příbězích se Čapek opět soustředí na témata lidského poznání a poznávání, hodnocení a kritiky, relativity lidského pohledu a vnímání skutečnosti, mnohosti uvnitř lidského nitra a mnoha dalších. F. Buriánek tyto povídky vidí především v úhlu pohledu lidského poznávání rozumem. „*Nejsou jen pestrým kaleidoskopem kriminálních případů a odhalováním zločinů a jejich pachatelů, ale jsou hlavně opakovaným dokladem, jak lidský rozum, podporovaný zkušeností, dokáže rozmotat i tu nejspletitější záhadu. Tedy opět motiv poznávání! Opět poznávací schopnosti intelektu.*“⁷¹ Témat v těchto povídkách je však mnohem více. Čapkovi jde zde opět o konkrétního jedince, jehož vykresluje ve více či méně běžných situacích. Často velmi detailně předkládá široký výčet lidských vlastností, poukazuje na lidskou snahu skutečnosti vykládat mnohem příznivěji, než jsou, na touhu představovat sebe světu jako dobrého, na pokusy zakrývat skutečné motivy a pohnutky jednání. V mnoha povídkách připomíná nebezpečí číhající v nás samých; nebezpečí podléhání dogmatům, ať již vědeckým či lidským; nebezpečí pramenící z neochoty vidět a přiznávat si to vše, co je v člověku: dobré i špatné.

Noetická trilogie: Hordubal, Povětroň, Obyčejný život (1934-1935) - patří rozhodně k základním filosoficky laděným literárním dílům Karla Čapka. Tyto co do zevní podoby naprosto odlišné povídky mají několik jednotících činitelů. A těmi jsou Čapkovy základní teze v otázkách poznání a poznávání skutečnosti a její subjektivity ve vnímání jedince; nepostihnutelnosti v její celosti. Tato tematika je předkládána Čapkem především v prvních dvou povídkách. Třetí, závěrečná, pak tyto dvě spojuje a, jako již mnohokrát dříve, přichází s odpovědí jak naložit s tolika možnými výklady zevního bytí. Odpověď leží v Čapkově objevu mnohosti uvnitř lidského nitra. Vlastní vnitřní variabilita, to nekonečné množství *já* uvnitř člověka dává možnost vnímat i nekonečné množství *ty* ve světě. Nejen že člověk s tímto vědomím je schopen respektu k nekonečné mnohosti světa, ale díky každému nově objevenému *já* je mu umožněno přiblížit se, poznávat a chápat *já* druhých.

Matka (1938) - je posledním dílem, které Čapek dokončil. Čerstvě předválečné drama se soustředí především na otázky ceny života, osobní zodpovědnosti a také relativity hodnot. L. Páleníček v doslovu k této knize tuto charakterizuje následovně: „*Čapkově drama Matka (se)*

⁷¹ BURIÁNEK, F., *Čapkovské variace*, s. 36

stává polnicí burcující k boji pro ty, kdo se domnívali, že je lépe stát stranou a čekat, jak dopadne zápas dvou protichůdných táborů."⁷² Zásadní otázky "Jak se postavit k nebezpečí, které se řítí na národ?"⁷³ či "Má právo obětovat život muž, který má ženu a děti, má toto právo syn, který má matku nebo milenkou?"⁷⁴ nebo "Kdy oběť života přináší lidstvu kladné hodnoty?"⁷⁵ jsou kladeny čtenáři s naléhavostí stejně aktuální dnes jako tehdy, před více než sedmdesáti lety. A tyto otázky, ostatně jak již bylo dříve zmíněno, opět nezůstávají nezodpovězeny. Jako správný učitel a vychovatel, Čapek na ně odpovídá. Jedinou možností je: "všechny muže v národě vyzvat k boji se zbraní v ruce." A aby naprostou nepochybnost - ovšem ale i tíhu - tohoto rozhodnutí umocnil, "aby této své výzvě dal ještě větší důraz a patos, vkládá ji do úst ženy – Matky...která ví, že – přispívá svým "Jdi" k záchraně svého lidu – posílá na smrt svou poslední naději, svou poslední oporu, poslední smysl svého života"⁷⁶ - jak říká dále v doslovu k této hře L.Páleníček. Tato hrdinka-matka nejen obětuje sobě nejdražší, ale obětuje také vlastní život. Ovšem v odlišné podobě. Zůstává žít, zůstává sama na světě; se svou bolestí i úzkostí. Tato tragika otázky po smyslu obětí, jež jsou žádány, vyrůstá do nadlidských rozměrů.

6. Možné paralely mezi zdroji a Čapkovou tvorbou

Jak již bylo výše řečeno, Čapek do své literární tvorby vtiskl mnoho ze svých vlastních filosofických myšlenek, jež sám čerpal u mnoha jiných filosofů. Tyto své myšlenky přibližoval čtenářům ve formě, jež jim byla srozumitelná a známá. Užíval barvitě jazyka, pohrával si s tématy, která byla a stále jsou lidem blízká a známá. V Čapkových vlastních námětech a přesvědčeních lze spatřit mnoho vlivů, o nichž bylo řečeno více v úvodu této práce.

Častým tématem v literární tvorbě Karla Čapka je, v souladu s Bergsonovou výzvou *vydání se přes pole*, myšlenka nalézání odpovědí a poznání právě mimo vyšlapané cesty. Cesty, jež jsou běžné, obvyklé, většinou společnosti užívané. Nejen že Čapek poukazuje často na fakt, že právě mimo cesty leží mnoho z toho, co je člověku cenné, ale i na fakt, že pro určitá poznání a odhalení je prostě nemožné tato uskutečnit obvyklým způsobem. „*Patrně jsem musil sejít z cesty, abych na to přišel. Sejít se všeho, co ti je známo! Proto oni chodili na*

⁷² PÁLENÍČEK, L., in Čapek, K., *Matka*, s. 75

⁷³ PÁLENÍČEK, L., in Čapek, K., *Matka*, s. 78

⁷⁴ PÁLENÍČEK, L., in Čapek, K., *Matka*, s. 78

⁷⁵ PÁLENÍČEK, L., in Čapek, K., *Matka*, s. 78

⁷⁶ Tamtéž

*pouští! ... Sebe sama pak najdeš v tom, co je nejdivnější a nejnezvyklejší.*⁷⁷ říká Čapek v jedné z povídek *Božích muk*. Ovšem jít mimo cesty, jak si Čapek jasně uvědomuje, vyžaduje odvahu, odhodlání, statečnost a mnoho z dalších vlastností, pro které také, stává se to které poznání ještě hodnotnějším. „*Kdo jde po cestě, tomu je svět napravo i nalevo kulisou bez významu a stěnami dlouhé chodby; ale bezcestí je jako vrchol hory; příliš ve vesmíru; příliš otevřeno na všechny strany.*“⁷⁸ Sejit z cesty není tedy ničím příjemným, zpočátku. Naopak. „*Bezcestí je jaksi cítit nekonečnosti; je jí tu na všech stranách kolem nás; poslyšte, to je nemožné postavění.*“ říká dále v povídce *Šlápěj*. Často člověk vstupuje na půdu neznámou, a nechce se mu. Pohodlnější jsou jistě vyšlapané cesty, přímý směr. „*My jsme vůbec ztratili směr. Musíme se dostat na nějakou cestu, ať už vede kamkoliv; cesta aspoň říká kupředu, ale bezcestí mlčí.*“⁷⁹ Čapek jasně dává najevo, že je v lidech, ta potřeba známého, jež přináší pocity bezpečí. Ovšem člověk musí růst. Musí poznávat. V poznání leží naděje, naděje lidstva. A ačkoliv člověk cítí bezpečí na dané cestě, na druhou stranu touží právě po tom poznání, obrácení, čapkovském spasení. Ovšem kdyby to tak bylo možné bez vlastní práce. Bez té strašlivé nejistoty. „*I já chci být spasen a čekám na zázrak. Že něco přijde a obrátí můj život. Ta šlápěj mne neobrátil a nespasí a z ničeho mne nevyvede; jenom mne trápí, utkvěla mi tady a nemohu se jí zbavit.*“⁸⁰ čteme v povídce *Šlápěj*. Čapek ví, že člověk se ve svém životě nesčetněkrát setkává s momenty, kdy taková *šlápěj ve sněhu* přináší množství otázek. Otázek, jejichž odpovědi vyžadují osobní vlastní krok do neznáma. Ví také, jak často člověk právě v těchto chvílích touží po předešlém klidu nepoznaného. „*A já jí nevěřím; zázrak by mne uspokojil, ale ta šlápěj je první krok do nejistoty. Bylo by lépe, kdybych jí byl neviděl.*“⁸¹ A také ví o vnitřním boji, boji vidět a jít za poznáním, či zavřít oči. Rozhodnout se nevidět. Člověk je svobodný. Rozhodnutí je dvojí, ovšem to správné, pro člověka prospěšné, je jediné; jít a vidět. To druhé, nejít či nevidět, dříve či později člověku přinese trápení. „*Člověče nepokojný, co vlastně hledáš? Viděl jsi v čemsi zázrak a nespasil tě. Poznal jsi pravdu a nepoddal ses jí. Měls velká vnuknutí a nerozžehla na věky tvůj život*“⁸² Není-li tedy pro člověka lépe přijmout výzvu hned? „*Já se jí nepustím, ... šlápěje, která už není a nebude.*“⁸³ Protože, pokud člověk pravdu zahlédne a nejde za ní, říká Čapek, není snadné navrátit se, či se znovu dostat k místu, kde leží možnost. Možnost změny směru. „*Je možno jen čekat, až*

⁷⁷ ČAPEK, K., *Boží muka*, s. 91

⁷⁸ Tamtéž, s. 90

⁷⁹ Tamtéž, s. 90

⁸⁰ Tamtéž, s. 5

⁸¹ Tamtéž, s. 15

⁸² Tamtéž, s. 73

⁸³ Tamtéž, s. 16

sekera boží přetne tvé kořeny. Tu pochopíš, že stojíš jen divem, a na věky utkvíš v údivu a rovnováze. ⁸⁴

Možnost, či dokonce Čapkovu víru v nalezení pro člověka hodnotných věcí prezentuje čtenáři Karel Čapek na mnoha místech své literární tvorby. Pro příklad v jedné z povídek *Z jedné kapsy*: „*Tak to vidíte, pane: že tam byla tabulka s nápisem Zakázaná cesta, nikoho, ani nás, ani četníky, ani cikány, ani děti, nenapadlo, že by tam někdo mohl jít hledat modré chryzantémy. Takovou sílu, pane, má výstražná tabulka. Možná, že u vechtrovských domků rostou modré petrklíče nebo strom poznání nebo zlaté kapradí, ale nikdo je nikdy neobjeví, protože po trati choditi se přísně zapovídá, a basta. Jenom bláznivá Klára se tam dostala, protože byla idiot a neuměla číst.*“ ⁸⁵

Další paralelu lze spatřit na spojnici Čapek – Masaryk. Jak již bylo výše řečeno, Čapek se soustředil, totožně s Masarykem na konkrétní individuality, jež se snažil poznávat a které představoval ve svých jednotlivých románech a dílech. Konkrétní lidské bytosti, které často zasazoval do momentů zásadních vnitřních bojů a rozporů. A stejně jako Masaryk, i Čapek se stavěl proti skepsi. Neznamená to však, že by jakkoliv popíral lidské slabosti; byl si jich vědom, ale věřil, že člověk má možnost a schopnost jednat dobře, ve prospěch lidstva. Čapek myšlenku odpovědnosti jedince za běh společnosti například představil na ústřední postavě románu *Krakatit*. Odpovědnost za své schopnosti, objevy či nadání; odpovědnost za jejich užití pro dobro lidstva. A tyto dovednosti či jak je lze podobně nazývat nutně nemusejí být užity ve velkém, jak by se snad člověku často zdálo. „*Chtěl jsi dělat příliš velké věci, a budeš dělat věci malé. Tak je to dobře.*“ ⁸⁶ říká dědeček v závěru *Krakatitu* ústřední postavě, Prokopovi. Člověk má mít vždy na mysli dobro druhého člověka. Tím spíše, pokud je mu dáno schopností, které druzí nemají. „*Uděleš věci dobré lidem. Kdo myslí na nejvyšší, odvrátil oči od lidí. Za to jim budeš sloužit.*“ ⁸⁷ dodává ještě dědeček. Člověk je pln darů, ví Čapek. Každý je nositelem mnoha, je jen důležité je poznat. A to nejen ve vztahu k sobě samému, ale také u druhých. Každý jednotlivec, každý konkrétní člověk, je něčím výjimečný. A nemusí to být nutně obrovské, viditelné schopnosti. Naopak. Maličkosti, jež tvoří každodennost, bývají často mnohem důležitější a hodnotnější než několik málo velkých schopností. Čapek vychovatel tedy nabádá: „*Víte, lidé mají tu trpělivost hledat v písku*

⁸⁴ ČAPEK, K., *Boží muka*, s. 73

⁸⁵ ČAPEK, K., *Povídky z jedné a z druhé kapsy*, s. 15

⁸⁶ ČAPEK, K., *Krakatit in Spisy III*, s. 438

⁸⁷ Tamtéž

*diamanty nebo perly v moři; ale aby hledali v lidech vzácné a podivné dary od pánaboha, aby nepřišly nazmar, to je ani nenapadne. A to je veliká chyba.*⁸⁸

Třetí, ne nepodstatnou paralelou, je možno spatřit mezi protipóly racionálního a intuitivního poznávání. Paralela, jež spojuje Čapka ponejvíce s empiristy. Ve své literární tvorbě se Karel Čapek velmi často, jak již bylo opakovaně výše řečeno, věnuje tematice poznávání. Ačkoliv nepopírá úlohu racionálna, častěji předkládá čtenářům své přesvědčení v sílu intuice, cítění duše. Uvědomuje si nejednou, jak těžké je však odevzdat se cítění, jež není podepřeno rozumem. Jak nesmírně člověk touží po hmatatelných vědeckých důkazech, jež jsou běžnou součástí současného světa. Jak velmi často odmítá dokonce i jen možnost existence čehosi, jež nelze pojmovat rozumově. Čehosi, co člověka znervózňuje, snad zbavuje dokonce možnosti ovládat. V jedné z povídek Božích muk čteme: „... je to nesmírně hloupý kousek, ale – zatraceně, tady jsou fyzické meze... ale nějaké vysvětlení musí být ... vždyť tu jde o rozum ... musí být přirozené vysvětlení....“⁸⁹ Člověk touží po vysvětlení všeho, jež se dotýká jeho života. Nejistota neznámého a tudíž nevypočitatelného mu je obvykle velmi nepříjemná. Ovšem, o kolik snáze by snad člověku mohlo být, kdyby jen připustil možnost nevysvětlitelného. „Pořád hledáme přirozené vysvětlení, chytáme se nejsložitějších, nejnesmyslnějších a nejnásilnějších příčin, jen když jsou přirozené. Ale snad by bylo daleko jednodušší a přirozenější, kdybychom řekli, že je to prostě zázrak. To bychom se jenom podivili a šli klidně svou cestou. Beze zmatku. Snad i spokojeni.“⁹⁰ říká Čapek ústy hrdiny v jiném místě Božích muk.

Nejen že Čapek nabádá k otevření se cítění, poukazuje na možnosti vnímání intuicí, dokonce spatřuje právě v intuitivním, bezeslovném vnímání jedinou možnost, jak se přiblížit pravdivému poznání. „Pravdu musíš zacítit jako cit, dřív než se ti stane slovem. Musíš se v ní octnout jako v prostoru, který nikam nevede, ale otvírá se na všechny strany; neboť tvé přemýšlení je jenom cesta jedním směrem, jako chodba mezi stěnami. Tvé myšlení jde jenom kupředu po některé z mnohých cest; ale jediná pravda nikam nejde a nemá nikam namířeno, nýbrž stojí jako rozloha.“⁹¹ Pravdu lze podle něj tedy cítit; vnímat a chápat beze slov. Je to vědění, jež ani do slov vměstnat následně nelze. Konkrétní poznání je „krajně přesné, pronikavé, řekl bych trýznivě určité vědomí o něčem; ale toto vědomí pojmenovat a vyslovit jako poznatek je těžké, nesmírně těžké“⁹² V jiném místě Čapkovi literární tvorby lze číst

⁸⁸ ČAPEK, K., *Povídky z jedné kapsy, Povídky z druhé kapsy*, s. 194

⁸⁹ ČAPEK, K., *Boží muka*, s. 13

⁹⁰ Tamtéž, s. 14

⁹¹ ČAPEK, K., *Boží muka*, s. 92

⁹² ČAPEK, K., *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, s. 163

obdobné sdělení, výtku těm, jež se úporně drží rozumu. „*Připouštíte, že mozek je nástroj analýzy, ale bráníte se představě, že by mohl být čočkou, která nám přibližuje věci, aniž bychom se hnuli ze svého místa nebo otevřeli oči.*“⁹³ A tuto představu čočky dále, bergsonovsky, tedy velmi obrazně a příkladově, rozvádí: „... *čočka, jejíž konkávnost se mění podle pozornosti a vůle. Podivné přibližování, které se neděje v prostoru ani v čase a jeví se jen intenzitou pocitů a poznatků, které jsou ve vás. Podivná vůle, která do vašeho vědomí přivádí věci na vaší vůli nezávislé.*“⁹⁴

Nicméně, nelze se opírat pouze a výhradně o intuici. Je třeba zpětné vazby a kontroly rozumem, jak o tom mluví Masaryk. V románu *Krakatit* na obranu rozumu Čapek v závěru říká „*musí být rozum; a člověk musí myslet, k čemu je každá věc.*“⁹⁵

Čtvrtou poměrně zřetelnou paralelu k dílu Karla Čapka můžeme nalézt mezi názory J. Deweyho, jež bezesporu patřil k myšlenkově blízkým filosofům Karla Čapka. J. Dewey se mimo jiné zabíral tématem pravdy, jež je zaručena zodpovědností jedince. Pravdy a poznání, jež je nalezeno v rámci konfliktu či nebo zakoušené krize, jakožto jediné možné východisko pro tu kterou individualitu. Poznání, které je takto člověku dáno se spojuje s mravním stanoviskem, jak říká Dewey, a může sloužit oběma, dobru i zlu. Z těchto myšlenek Čapek velmi často čerpal ve své literární tvorbě určené široké veřejnosti. A nejen že tyto myšlenky prezentoval, ale i dále rozvíjel. Velmi často se soustředil právě na téma zodpovědnosti za individuální rozhodnutí; soustředil se na až příliš častou lidskou neochotu zodpovědnost přebírat, za lidskou ochotu sebe stavět do područí organizace, jež vyžaduje plnění úkolu a tím zdánlivě zbavuje tíhy zodpovědnosti za to které konání. Naléhavě Čapek hovoří k tomuto tématu například v jedné z povídek *Božích muk*. „*Hleďte, pane, nejednám přece za svou osobu, i nemohu nic řešit. Jednám ve jménu moci, která neřeší, ale rozhoduje. Každá moc jen rozhoduje o věcech; v tom je její síla i samozřejmost. Jediný evidentní soud je rozkaz. To je logika moci. Ne, pane, o řešení nejde.*“⁹⁶ ... „*A já tedy nejsem nic, než ta ruka moci.*“⁹⁷ Nicméně, v mnoha místech své literární tvorby jde Čapek dál a nejen že předkládá toto téma snadnosti a lidské ochoty podléhat, ale rozvádí jej dále, jak již je pro něj příznačné. Je si vědom nebezpečí manipulace člověka v davu, v mase, bez vlastního individuálního pocitu zodpovědnosti. Pro ukázkou také v *Božích mukách* říká: „*Hleďte, existuje technika ovládnutí lidí, vskutku technika, protože jedná s člověkem jako s nástrojem. Je v tom pokrok; co bývalo*

⁹³ ČAPEK, K., *Hordubal, Povětron, Obyčejný život*, s. 164

⁹⁴ Tamtéž

⁹⁵ ČAPEK, K., *Krakatit in Spisy III.*, s. 433

⁹⁶ ČAPEK, K., *Boží Muka*, s. 37

⁹⁷ ČAPEK, K., *Boží muka*, s. 44

*osobním uměním, stává se technikou. Vše, čeho se dotkneme, se mění v nástroj moci. I člověk. I vy sám*⁹⁸ Obdobně pak toto téma rozvádí také ve fejetonovém románu *Továrna na Absolutno*. Ale ani zde Čapkovo nabádání a výchova nekončí. Jedinec snadno a ochotně podléhá cizí moci; hrozí reálné nebezpečí, že bude jeho život manipulován; ovšem, ač se může na první pohled zdát, že je vše ku prospěchu, přinejmenším prospěchu krátkodobému, prospěchu v praktickém životě, Čapek ví, že člověka toto vedení, řízení jeho bytí, nakonec přivádí k utrpení. Citováno opět z povídky *Božích muk*: „*Podstata organizace: udělat z tebe hmotu. Jsi těleso výkonné, vedené cizí vůlí; jsi část – a tedy věc podstatně závislá. Uznáv vůdce, položils motivy a cíl, vůli a rozhodování do něho; i nezbývá tobě než duše pasivní, kterou cítíš jako utrpení...*“⁹⁹

Pro Čapka je člověk rozhodně bytostí svobodnou. Ačkoliv v procesu rozhodování, jež se pojí k tématu zodpovědnosti nerozlučně, je často mnoho vnitřního boje a trápení, přesto se člověk může, a Čapek doufá, že tak i učiní, přiklonit k *dobrému* rozhodnutí. „*Kdyby jen nebylo třeba rozhodnutí. ... Přijmu vše, ale sám chci je strašné.*“¹⁰⁰ čteme opět v *Božích mukách*. A dále: „*Jít je tak namáhavé; zůstat tak jednoduché; jít tak zoufalé; zůstat tak zoufalé...*“¹⁰¹ To, čeho je třeba, je vnitřní morálka, Deweyho vnitřní mravní zodpovědnost, která člověka nutí činit rozhodnutí a jednat, často i na úkor sebe sama, svých potřeb, svého pohodlí, svého štěstí. Toto je jedním z velkých témat v Čapkově románu *Krakatit*. „*Musím, slyšíte?*“ ... „*Tohle je vážná věc. Člověk ... musí konečně myslet ... na své povolání. A má, víte, jisté povinnosti ... Pochopte, že ... Já prostě musím. Raději bych zemřel, než nejel, rozumíte?*“¹⁰² říká zde hlavní postava. „*Ty musíš mít čisto sám v sobě; jinak ... jinak jsi zlý,*“¹⁰³ dále apeluje na čtenáře.

J. Dewey v souvislosti se zodpovědností a rozhodováním mluví o krizi, vnitřním co možná nejvyhranějším konfliktu, jež člověka staví před několik možností, ale jen jedno správné východisko. O takové krizi, vnitřním rozpadu, píše také nejednou Čapek. „*Člověk se musí rozpoutat, a porušit, a roztrástit, aby vydal svůj nejvyšší plamen.*“¹⁰⁴ Čteme v románu *Krakatit*. Obdobně, a je to jedním z ústředních témat tohoto díla, píše Čapek v románu *Matka* o krizi, hlubokém vnitřním konfliktu matky, po níž je žádána oběť nejvyšší; život jejího posledního syna. „*Vy vůbec nevíte, co to je mít rád! Vy jste vždycky měli ještě něco jiného,*

⁹⁸ ČAPEK, K., *Boží muka*, s. 44

⁹⁹ ČAPEK, K., *Boží muka*, s. 41

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 101

¹⁰¹ ČAPEK, K., *Boží muka*, s. 102

¹⁰² ČAPEK, K., *Krakatit in Spisy III.*, s. 235-236

¹⁰³ Tamtéž, s. 392

¹⁰⁴ ČAPEK, K., *Krakatit in Spisy III.*, s. 407

ještě něco bůhvíjak většího, než je láska; ale já ne.“¹⁰⁵ ... „*Já měla taky svou slávu, a to jste byli vy. Já měla svůj domov, a to jste byli vy. Já měla svou službu, a to jste byli vy, vy, vy. – Tak mně vyložte, proč zrovna já, proč jsem to vždycky já, proč celé dějiny světa jsem to jenom já, já máma, já ženská, kdo musí tak hrozně platit za vaše velké věci.*“ ... „*Copak nemám žádné právo na život, který jsem zrodila?*“¹⁰⁶ bojuje a namítá zprvu matka. Ale nakonec přichází obrat: „*Co říkáš? Děti? Copak někdo zabíjí děti?*“ ... „*Děti! Malé, usmrkané děti!*“ ... „*Jdi!*“¹⁰⁷ Těmito slovy končí román. Vnitřní, do maximální hloubky prožitý konflikt, jež ovšem tváří v tvář utrpení právě těch, kterým věnovala svůj život, tedy dětí, přiměje matku k rozhodnutí, správnému rozhodnutí – k úplnému obětování sebe sama. Čapek jistě sděluje mnohem víc, ovšem podstatné je jedno; lidská svoboda rozhodnutí, zodpovědnost a morální uvědomění nejen ve vztahu k sobě samému, ale i druhým. To je lidskou cestou k dobru.

Za zmínku jistě stojí také paralela vedoucí od myšlenek W. Jamese, jednoho z propagátorů pragmatismu považovaného za radikálního empirika. Zajímavé je sledovat jeho vliv na Čapkovo literární dílo kupříkladu v otázce zkušenosti v životě; vnímání skutečnosti empiricky. V mnohém se Čapek s Jamesovým vnímáním skutečnosti ztotožňuje. I pro něj je zcela zásadní fakt, kdo a odkud hledí na skutečnost; a také, opakovaně, předkládá jeho přesvědčení o nemožnosti vnímat či znát skutečnosti o druhých, či se druhých dotýkajících. V povídce Lída - v Božích mukách - jež pojednává o zmizelé dívce, Čapek ústy rodinného přítele říká: „*Neznáme důvodů; ty náležejí jen jí. Každá Lída může nás překvapit a udělat něco, co by od ní nikdo nečekal. Neznáme jejích pohnutek. Do duše jí nevnikneme.*“¹⁰⁸ Nebo obdobně v povídce Povětroň v trilogii: „*Nikdo nemůže vědět, co si druhý člověk myslí.*“¹⁰⁹ I když třeba známe jisté zevní skutečnosti o druhém, nikdy nemůžeme znát a pochopit to vše, co se odehrává uvnitř. I kdyby snad objektivní zážitek byl totožný, jeho subjektivní prožitek je vždy druhým skryt. Co konkrétně zažívá jedinec, zůstane navždy tajemstvím. To stejné se týká i skutečnosti zevní. Tu stejnou situaci lze vidět z mnoha úhlů. Tentýž člověk sledující stejnou situaci by se při jednom pohledu „*zasmál tomu čilému shonu*“, zatímco při druhém „*Kdyby stál dole v zástupu, pocítil by zamrazení hrůzy a pobožnosti.*“¹¹⁰ Dva naprosto odlišné pohledy na tutéž zevní skutečnost. Tento fakt zásadního vlivu konkrétního prožitku v posuzování skutečnosti Čapek velmi často aplikuje v otázce vlastního života. I vlastní život,

¹⁰⁵ ČAPEK, K., *Matka*, s. 64

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 66-67

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 71

¹⁰⁸ ČAPEK, K., *Boží muka*, s. 24

¹⁰⁹ ČAPEK, K., *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, s. 134

¹¹⁰ ČAPEK, K., *Boží muka*, s. 33

sami sebe, nejsme schopni, podle Čapka, plně postihnout v jeho objektivním bytí. Tuto myšlenku nejhluběji jej rozvádí v noetické trilogii. „*To, čemu říkáme náš život, to není všecko, co jsme prožili; je to jen výběr. Toho, co prožíváme, je příliš mnoho, víc, než nač stačí náš rozum. Proto si jen vybíráme to a ono, co se nám hodí, a jaksi z toho uplete takový zjednodušený děj; a tomu výrobku říkáme náš život.*“¹¹¹ „*Kdyby se člověk hrabal ve své minulosti, našel by, že v ní je dost látky na docela jiné životy. Jednou ... buď omylem, nebo z náklonnosti ... si vybral jenom jeden z nich a dožívá jej až do konce;*“¹¹² Ale, Čapek zároveň ví, že to vše, před čím se skrýváme, kdesi v hloubce chvílemi cítíme: „*ale nejhorší je, že ty druhé, ty možné životy nejsou docela mrtvé. A někdy se stane, že v nich pocítíš bolest jako v uříznuté noze.*“¹¹³ O co Čapek usiloval, byl respekt k faktu, že člověku není zcela přístupné ani jeho vlastní nitro, vlastní život. Pak tedy život druhých je provždy velkou neznámou, kterou můžeme poznávat vždy jen do velmi malé míry. A i to poznávání je zcela závislé na nespočtu faktorů, vnitřních i vnějších. I skutečnosti, jež se mohou na první pohled jevit zcela totožné, takové být nemusí. „*Ve svém vnitřním charakteru čtyřka, která vznikla součtem dvou dvojek, není táž jako čtyřka, která vznikla složením čtyř jednotek nebo trojky a jednotky.*“¹¹⁴ říká Čapek v povídce Povětroň.

7. Čapkův praktický návod k žití

Byl již opakovaně výše řečen fakt, že Karel Čapek se soustředil ve své tvorbě především na každodennost obyčejného člověka. Tuto každodennost praktické žití nejen osvětloval, ale také napomáhal řešením, jak v každodennosti žít a být. Napomáhal člověku být člověkem; prakticky ukazoval cestu vedoucí k lepšímu soužití jedinců, pokojnějšímu světu. Jeho rady světu se objevují ve všech jeho dílech. A nejsou to rady nijak komplikované a neproveditelné. Také jich není až tak příliš, aby si je pozorný a ochotný člověk nemohl zapamatovat a převést do praktického života. Tyto rady, zásady, Čapkovy objevy o člověku lze shrnout do několika málo vět.

Čapkovým téměř prvořadým sdělením a nabádáním bylo, jak velmi často napříč celou svou literární tvorbou sděluje, usilovat o poznání s respektem ke všemu neznámému, být si vědom přesahující skutečnosti, lidské neschopnosti ji obsáhnout a tím tedy nesmyslnosti jakéhokoliv souzení. „*A já říkám, že vidění je veliká moudrost a že je záslušnější mnohem*

¹¹¹ ČAPEK, K., *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, s. 276

¹¹² Tamtéž, s. 277

¹¹³ Tamtéž, s. 277

¹¹⁴ Tamtéž, s. 277

více viděti než souditi.“¹¹⁵ říká Čapek. Člověk by měl podle Čapka usilovat o pokud „*možno nejlepší poznání a stálé úsilí o poznání ještě lepší*“,¹¹⁶ jak říká ve své stati *Téměř kus noetiky*. A takové poznání je pro člověka možné. Je však třeba otevřít své nitro, naslouchat srdcem; otevřít se citu. Takové poznávání druhého silně odvisí od „*naší citlivosti a pozornosti a na intenzitě daného vztahu.*“¹¹⁷ Dříve však, než se člověk pustí do poznávání druhých, potřebuje poznat sebe sama. Přes poznání vlastního nitra vede cesta k poznání, vždy jen částečného, nitra druhého. „*Musíme naslouchat sami sobě; musíme zkoumat své vlastní nitro, abychom rozeznali to tiché a mnohohlasé zvěstování, jež vysílá někdo druhý. Není jiného jasnozření než pozorovat sebe sama; to, čemu se říká telepatie, není cítění do dálky, nýbrž do blízka, do blízkosti nejbližší a nejtíže přístupné: do sebe sama.*“¹¹⁸ citováno z povídky *Povětroň*. Poznávání tedy jasně podle Čapka vede přes vlastní nitro. Vlastní já je přítomno ve všem poznávání, ovlivňuje jej, přibližuje i zkresluje. „*Ale je-li v tom, co poznáváme, napořád obsaženo naše já, jak můžeme poznávat tu mnohost, jak se k ní přiblížit? Dělej co dělej, musíme se podívat na to já, které vkládáme do své interpretace skutečnosti;*“¹¹⁹ citováno z *Obyčejného života*.

Skutečnost je tedy přístupná přes vlastní lidské nitro. Poznání druhého je možné pouze částečně a do té míry, do jaké je jedinec schopen vnímat pravdivě sebe sama vloženého do interpretace druhého. A nejen to. Je třeba si uvědomit fakt (jak Čapek často apeluje), že stejně jako existují různorodá nitra, existují také různorodé pohledy na ně. Nejen rozličné pohledy vlastní, ale i těch druhých. Tuto mnohost, pluralitu je třeba brát v potaz. Uvědomovat si, že naše poznání je vždy pouze a jen naše. Že lze nalézt mnoho dalších aspektů. A tyto člověka však nemají přivádět ke zmatku a nejistotě, nýbrž k respektu a úctě ke vždy přesahující a celistvější skutečnosti než jak ji dokáže pojmout a chápat člověk. „*... je to zřetelná mnohost, už to není nejistota, nýbrž mnohohlasost; to, co nás ohrožovalo jako slepý rozpor, nám neříká jen to, že slyšíme různá a nesrovnalá svědectví, nýbrž že nasloucháme různým lidem.*“¹²⁰ S uvědoměním si vzájemných rozdílností je pak možné objevit člověka; druhého, jež je nám v mnohém odlišný a neznámý stejně jako blízký a známý. „*Nyní můžeme ctít člověka, protože je jiný než my, a rozumět mu, protože jsme mu rovni.*“¹²¹

¹¹⁵ ČAPEK, K. in Buriánek, F., *Čapkovské variace*, s. 81

¹¹⁶ ČAPEK, K., *stat' Téměř kus noetiky* in Zouhar, J., *stat' Filosofie Karla Čapka*, s. 2

¹¹⁷ ČAPEK, K. *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, s. 167

¹¹⁸ Tamtéž

¹¹⁹ ČAPEK, K., *Hordubal, Povětron, Obyčejný život*, s. 378

¹²⁰ Tamtéž, s. 377

¹²¹ ČAPEK, K., in Buriánek, F., *Karel Čapek*, s. 178

Ačkoliv z literární tvorby Karla Čapka lze vyčíst mnoho dalšího, jistě mezi jeho nejzákladnější a stěžejní myšlenky patřila právě jeho víra v člověka, v možnost být lidským, ochotným k poznávání, pln respektu a úcty k sobě samému i druhým. V závěru fejetonového románu *Továrna na Absolutno* Čapek píše: „*Každý věří na svého výborného Pánaboha, ale nevěří druhému člověku, že ten taky věří v něco dobrého. Lidi mají nejdřív věřit v lidi, a to ostatní se už najde.*“¹²² Čapkova víra v člověka, v dobro v něm, vytrvala, navzdory velmi těžkým zklamáním, až do konce jeho života. Ještě krátce před smrtí, v prosinci roku 1938 v článku *Od člověka k člověku* otisknutém v *Lidových novinách* říkal: „*...ať se cokoliv stalo, tady zůstalo něco věrného a reálného, něco pevného jako půda pod nohama. A najednou si uvědomíš, že upíraje oči do dálky objevuješ to nejbližší: že objevuješ lidi; že nacházíš mezi nimi blízkost bližší a srozumění hlubší než kdy dříve.*“¹²³

¹²² ČAPEK, K., s. 153

¹²³ ČAPEK, K., in Zouhar, J., *stat' Filosofie Karla Čapka*, s.5

ZÁVĚR

V této práci jsem se pokusila nahlédnout na nepatrný kousek osoby Karla Čapka, jeho zdrojů v literární tvorbě a jejich následné aplikaci v ní; vše mělo společného jmenovatele. Tím bylo jakési hledání člověka v celém díle Čapka. Seznamovala jsem se postupně s osobou Karla Čapka ať již přímo či nepřímo. Sledovala jsem jeho myšlenky; myšlenky a přesvědčení týkající se člověka. A snad jako mnozí jiní, kteří s Čapkem strávili kratší či delší čas, nemohla jsem se nenechat strhnout. Ovlivnit. Oslovit. Uvědomit si vlastní možnosti na obou stranách, zahlédnout vlastní svobodu, jež jde ruku v ruce s vlastní odpovědností. Nemohla jsem nevpustit do svého nitra jeho náhled na skutečnost. Nejde již nyní tak lehce a snadno *soudit*, nemohu již jít nevědoucí a svádět na osud či kohokoliv jiné to, co je v mých vlastních rukách. Domnívám se, že i to bylo jedním z důvodů, proč Čapek psal, a co psal. Čapek byl člověkem mezi lidmi. A i já se chci na tuto cestu vydat. Cestu k člověku. Sobě i druhému. S vědomím mnoha zevních proher, ale nadějí na tu jedinou skutečně důležitou životní výhru, výhru uvnitř sebe sama. Přijetí sebe, své svobody, zodpovědnosti a všech důsledků z toho plynoucích. A tím i možnosti přiblížit se k druhému.

Čapkovi bylo občas vyčítáno, že, ač filosof, nepředložil žádnou ucelenou koncepci, nevytvořil komplikované a propracované teorie, ani nezaložil nový směr či školu. Ale cožpak to všechno, co předložil světu o člověku, není koncepce? Nejsem rozhodně ani v nejmenším pověřená k tomu, abych hodnotila. Ale to všechno, s čím jsem se doposud měla možnost u Čapka setkat, mně, prostému člověku, ukazuje, že takovou koncepci vytvořil. Vytvořil koncepci člověka v životě. Člověka v reálném každodenním světě. Ba co víc, vytvořil něco, co může číst a může tomu také rozumět každý. Nezaváděl nové kategorie, pojmy, ideální typy. Psal pro člověka, každého člověka. Toužil, aby lidé byli moudří. Aby poznávali, aby milovali poznání, aby v něm nalézali radost. Není snad to vše obsaženo právě ve slově filosofie? A podle mého, Čapek šel ještě mnohem dál. Předložil i koncepci toho, jak může člověk přispět sám k svému rozvoji, předložil i veskrze praktický návod jak žít jeden s druhým, jak žít lépe, lidštěji. V tomto směru mi tedy jeho práce připadá nesmírně důležitá a přínosná. Dokázal to, co se domnívám dokáže pouze hrstka lidí, dokázal mluvit se všemi a ke všem, a to nejen na rovině teorie, ale, a snad především, na rovině praxe.

Když si zkusím představit, že by snad každý z nás dokázal do svého nitra přijmout a následně tak i v životě žít byt' jen část Čapkova odkazu, o kolik lépe by se nám všem žilo?

Čapek navíc, podle mého, dokázal vrátit filosofii do žitého života. Mám pocit, že již velmi dlouhou dobu stojí právě filosofie jaksi ve *výsměchu* všech těch, kteří žijí vně. Náleží jí atributy nepraktičnosti, nerealističnosti, nepatřičnosti do moderní doby, do každodennosti. Čapek sám ve své práci o pragmatismu již z roku 1918 říká: „*Skutečnost, snad málo ceněná u filosofů-odborníků, je nepopulárnost filosofie. Snad je tu z části vinna nadprodukce ideí; větší vinu jest snad přičísti příliš universitnímu, akademickému rázu a usmrcující terminologii většiny filosofických soustav. Pravá příčina je však jinde, v tom, že svět mimo zdi škol se pramálo, méně než kdy v dějinách stará o filosofické myšlenky; skutkem prostě je, že moderní člověk je zpravidla a filosofický.*“¹²⁴ Čapek však jasně ukázal, a celé své dílo tímto směrem vedl, že filosofie rozhodně má své místo i v každodennosti. A právě její přítomnost v žitém životě, v každodenní práci nepovažované za pouze zdroj hmotného prospěchu, může život učinit hlubším, umožnit nalézt „*pravdu, hodnoty života, morální úkol, ba kousek záchrany světa.*“¹²⁵ Jediné, na čem záleží, je naše dobrá vůle.

Čapek, na rozdíl od jiných autorů věnujících se člověku v životě, se nevymlouvá na osud, ani mu nepodléhá. Vkládá člověku samému do rukou moc měnit jeho vlastní život, dává mu moc omezenou zodpovědností v rámci jeho vlastní svobody. K této vlastní moci pak přidává úctu k velikosti skutečnosti a druhého. Na rozdíl od jiných autorů, kteří *nihilisticky* podléhají, snad se i *vyžívají* v utrpení, padají pod tíhou života a nechávají se vláčet a dokonce to často ještě staví na obdiv, Čapek ukazuje, že člověk může, má tu schopnost, se zvednout znovu a znovu ze země. Že si může vybrat, kterou cestou se vydá. A nejen v žití sebe sama, ale také ve střetávání se s druhým. A že skutečně jediný o koho se člověk může opřít, na koho se může spolehnout, je on sám. On sám sebe může ztratit, anebo on sám může sebe nalézt.

V neposlední řadě, o čemž Čapek jistě nemohl vědět, zdá se mi, že právě dnes je jeho dílo s předestíráním individuality každého z nás obrovským přínosem. V současnosti, která je plná rovnání člověka do standardů, nekonečným růstem organizací, výborů a společností. V dnešní době, která člověka snad ještě víc než kdy dřív tlačí do uniformity ve všech možných i nemožných oblastech jeho života, Čapkovo slovo o tom, že každý z nás je unikátem, navíc plně nepoznatelným druhému, je výzvou k respektu právě k této individualitě, výzvou být sám sebou, být jedinečným.

¹²⁴ ČAPEK, K., *Pragmatismus, čili filosofie praktického života*, s. 10

¹²⁵ ČAPEK, K., *Pragmatismus, čili filosofie praktického života*, s. 61

Použitá literatura

- BERGSON, Henri. *Dva zdroje morálky a náboženství*. Praha, Vyšehrad, 2007. 272s
- BURIÁNEK, František. *Čapkovské variace*. Praha, Československý spisovatel, 1984. 127s
- BURIÁNEK, František. *Karel Čapek*, Praha, Melantrich, 1978. 299s
- ČAPEK, Karel. *Boží muka, Trapné povídky*. Praha, Mladá fronta, 1967. 232s.
- ČAPEK, Josef. ČAPEK, Karel. *Adam Stvořitel*. Praha, Štorch – Marien, 1927. 92s
- ČAPEK, Karel. *Čtení o T.G.M.*. Praha, Riopress, 1998. 199s.
- ČAPEK, Karel. *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*. Praha, Československý spisovatel, 1971. 377s
- ČAPEK, Karel. *Hovory s T.G.Masarykem*, Praha, Čs. Spisovatel, 1969. 303s.
- ČAPEK, Karel. *Krakatit* (in *Spisy III*). Praha, Československý spisovatel, 1982. 476s
- ČAPEK, K. *Matka*. Praha, SPN, 1958. 96s
- ČAPEK, Karel. *Povídky z jedné a z druhé kapsy*. Praha, Leda, 2009. 304s
- ČAPEK, Karel. *Pragmatismus, čili filosofie praktického života*. Olomouc, Votobia, 2000. 61s
- ČAPEK, Karel. *Továrna na Absolutno*. Československý spisovatel, 1975. 158s
- HALÍK, Miroslav. *Karel Čapek život a dílo v datech*. Praha, Academia, 1983. 88s
- KRÁLÍK, Oldřich. *První řada v díle Karla Čapka*. Ostrava, Profil, 1972. 209s
- MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní*, Praha, Čin, 1946. 83s.
- OPELÍK, Jiří. *Bibliografie Karla Čapka*. Praha, Academia, 1990. 658s
- OPELÍK, Jiří. *Čtrnáctero prací o Karlu Čapkovi*. Praha, Torst, 2008. 258s
- ZOUHAR, Jan. *Filozofie Karla Čapka in Kniha o Čapkovi*. 1988. Na internet převedla Masarykova univerzita v Brně, vyhledáno dne: 24.4.2009